

Est. A-5572

Överbibliotekarien Anders Grape
från vännen fröj.

D-2 pd.
Est. A-5572

DIALEKT- OCH FOLKLIVSFORSKNING BLAND ESTLANDS SVENSKAR

SPRIDDA STRÖVTÅG PÅ FORSKNINGSFÄLTET

AV
NILS TIBERG

Särtryck ur Svio-Estonica, Årsbok utgiven av
Svensk-estniska samfundet vid Tartu universitet

TARTU 1936

Dialekt- och folklivsforskning bland Estlands svenskar.

Spridda strövtåg på forskningsfältet

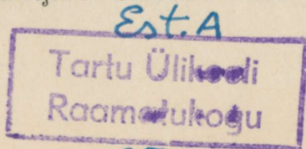
av

Nils Tiberger.

Det är icke meningen att här ge en fullständig redogörelse för hvad som gjorts för att bland Estlands svenskar uppteckna deras språk och folkliga kultur. Här skall endast redogöras någorlunda ingående för några resultat av en ordkontroll på Dagö samt mera summariskt för hvad Landsmålsarkivet i Upsala (= ULMA) har i förvar av uppteckningar rörande estlandssvenskarna. Dessutom skall antydvas det mål vi i Upsala arbeta på att en gång realisera: en ny estlandssvensk ordbok.

Men ett dylikt företag kräver en motivering, eftersom det är för alla dialektintresserade allmänt bekant, att det finns t. o. m. tre tryckta ordböcker, helt eller delvis upptagande estlandssvenskt språkmateriel. Jag åsyftar naturligtvis Freudenthal och Vendell Ordbok öfver de estländsk-svenska dialekterna, 1886; Vendell Ordbok öfver östsvenska dialekterna, 1904—07; samt Wessman Samling av ord ur östsvenska folkmål. Tillägg till H. Vendells ordbok över de östsvenska dialekterna. För dessa arbeten begagnar jag förkortningarna FrV, ÖO (= Östsv. Ordbok) och Wessman.

Redan 1905 har Danell i Nucköålet I s. 9 ff. påvisat bristfälligheterna i FrV, vilka sägas vara "av så mångskiftande och oberäknelig natur, att en fullständig kritik av denna Ordb. icke gärna kan lemnas annat än i form av ett helt och hållet nytt arbete". Då ÖO i mångt och mycket är — för det estlands-svenska materialets del — en upprepning av FrV, och då Wessmans ordsamling är ett "tillägg" till ÖO — ehuru i vissa avseenden även korrigerande denna — inser man, att Danells yttrande alltjämt bibehåller sin giltighet.

Det är emellertid min uppfattning, att man skulle komma att gå förbi en viktig punkt, om man också finge en ny estlandssvensk ordbok. Vi behöva förstå och begrunda de onöjaktigheter, som vi finna vidlåda de nyss angivna samlingarna, sådana de till ojämförligt största delen sammanbragts av H. A. Vendell.

Det kan se ut, som om man härmed ville komma denne samlares minne till livs. Så är icke fallet. Då man under resor i Estland lär sig inse, hvilket verkligt svårt arbete han haft, helst på en tid, som ligger ett halvt århundrade före vår med dess bekväma kommunikationer, då får man aktning för hans oförtrutna samlande, hans osjälviska intresse för dessa fjärran svenskar, hans lättrodda temperament. Det är omöjligt då att stå med ett småleende inför hans livs patos. Men det vore också en föga värdig gärd åt hans minne att icke ge uttryck åt kritiken. Då vi sträva att ersätta hans arbete, fullfölja vi i själva verket hans gärning. —

Vi behöva förstå de fel, som vidlåda det tryckta materialet. Ibland kan detta vara lätt, ibland stå vi tveksamma. I hvilket fall som helst ha vi en hel del att lära därav, ty vid kontroll av ett bristfälligt material träffa vi ofta på sådana felkällor, som hvarje upptecknare av en honom främmande dialekt riskerar att ösa ur. Jag tror, att det kan ha sitt värde för en samlare att klassificera och exemplifiera de fel, som han upptäcker i eget eller andras material. Sätillvida hoppas jag med min exemplksamling kunna vara andra upptecknare till någon nytta. Men härtill kommer en annan sak. Om det gäller att förklara en äldre uppteckning felaktig och i stället framlämna sin egen såsom riktig, måste man visa åtminstone något av sin utfrågningsmetod. Måhända kan ur sådan synpunkt denna lilla uppsats vara till något gagn för en nybörjare. För vetenskapsmannen må exemplsamlingen ha sitt värde helt enkelt som ett komplement till motsvarande artiklar i de nämnda ordböckerna.

*

Inledningsvis nämndes, att ett klart fasthållet mål för undersökningarna är en ny estlandssvensk ordbok. Uppgifter sådana som utgivandet av en ordbok, som avser att någotsånär fullständigt framlägga hvad en eller flera samlare under rimlig tid funnit tillhöra en viss dialekts eller dialektgrupps ordförråd, äro av natur-

liga skäl förbundna med problem, hvilkas antal och vidd sam-laren själv knappast anar, förrän han står mitt i arbetet med att ordna sitt material. Hur mångskiftande än uppgiften ter sig, måste dock omsorgen om primärmaterialets pålitlighet förbliva ett grundläggande krav på honom.

Vid sysslandet med egna äldre uppteckningar uppmärksammade jag vissa felaktigheter, som syntes ha en viss benägenhet att alltjämt återkomma, ehuru i skiftande förklädnad. De blevo ett slags dåliga bekanta, hvilkas sällskap jag sökte undvika och hvilkas besök jag helst ville förebygga. Men jag fann det dock av vikt, att de blevo bekanta och inte okända gäster, hvilkas elaka karaktär en vacker dag kunde kompromettera sällskapet.

Här skall nu först redogöras för några iakttagelser av sådana felaktigheter i egna uppteckningar. Emellertid måste jag nämna några ord om uppteckningsorten och dialektens livsvillkor där. Sedan år 1923 har jag, med undantag för åren 1924 och 1928, gjort sommarresor till Dagö för att insamla de sista, nu utdöende resterna av det svenska folkmål, som före år 1781 talades på hela norra delen av ön. Detta år utvandrade på kejsarinnan Katari-nas bud tio- à tolvhundra dagösvenskar, hvilka råkat i tvist med sin tyske husbonde om skyldigheterna gentemot honom, till Syd-ryssland, där kronan gav dem land vid Dnjepr. På Dagö levde ett par svenska byar kvar, nämligen i nordost Kärdla (dagösv. Kærda/ el. Käta/, tyska Kertell) och i nordväst Reigi (dagösv. Ræike, ty. Röiks). Nu är svenskan helt utdöd i Kärdla, där man dock ännu för några år sedan kunde få höra några stapplande ord hos en gammal kvinna, Pauliine Jöeleht, född Bisa († 10 febr. 1934 vid nära 95 års ålder)¹. I Reigi åter lever ännu en grupp, ehuru det är en ohjälpligt försvinnande folkspillra — f. n. 4 à 5 personer brukbara som sagesmän, alla i 60-, 70- eller 80-årsåldern². Inalles har jag träffat ett tjugutal dagösvenskar, som kunnat helt, delvis eller ytterst fragmentariskt behandla sitt svenska folkmål. Trots meddelarnas fåtalighet har ordmaterialet

¹ Jfr P. Ariste, Viimseist Kärdla rootslasist. *EKırj.* 1928, s. 308 f. — Mag. Ariste har i *Svuo-Est.* 1935 redogjort för de glosor och korta satser han upptecknade vid sitt första besök hos Pauliine, som då ännu hade någor-lunda god vigör.

² Jfr förf. Dagösvenskarna. Några orienterande ant. — *Sv. Lm.* 1925, h. 169.

flutit i en ganska jämn ström, så att uppslagsorden i ordsamlingen från Dagö nu äro ungefär 5000, hvilket väl icke är i och för sig mycket för en dialekt, men dock icke litet med hänsyn till det nära förestående fullständiga utdöendet. Under insamlingen har hänsyn tagits icke blott till lexikaliska och grammatiska förhållanden utan även till sakliga, folkloristiska och folkpsykologiska.

En egenhet hos dagösvenskan, som skiljer den från andra estlandssvenska dialekter, tror jag mig här böra understryka: dagösvenskarna ha icke haft svensk skola utan estnisk, och rikssvenskan är därför obegriplig för dem. En viss skriftspråks-tradition har dock trots allt funnits, i det barnen förr av far och mor fått lära sig läsa svenska — tvivelsutan nästan endast bibel-, psalm- och katekestexter samt dessutom en eller annan andaktsbok. De sista båda läskunniga dogo vid hög ålder 1924, resp. 1925. Endast hos en av dessa var det möjligt att göra några språkliga iakttagelser, men där märktes fullt tydligt vissa spår av riksspråk. Han sade t. ex. ofta *va* i stället för *kä*, då han menade 'hvad' (interrog.); han begagnade utom det genuina pronomenet *dom* även skriftspråkets 'de'; han kände till pronomenet 'den'; han använde ordet 'man' (visserligen i betonad ställning i satsen) i t. ex. uttrycket: *Första æ tær som månn ænt kan liva*, d. v. s. '(Stor)förstun är ett rum, som man inte kan bo i' (uttryckes i genuin dagösvenska med obetonat *de* 'du' = 'man')¹. Även hos andra dagösvenskar, som icke kunna läsa svenska, spåras i själva verket några fåtaliga minnen utav deras föräldrars kunskap i svensk läsning. Det gäller, som man kan vänta, ord och uttryck som ha sammanhang med skriftspråklig tradition, och de åsyftade orden tillhöra det religiösa språket.

Men i det stora hela är dagösvenskan synnerligen opåverkad av svenskt riksspråk, ja även av de övriga svenska dialekterna i Estland. Dessa folkmåls existens känner man väl till, men de stillasittande åldringarna på Dagö få sällan höra dem, om icke helt tillfälligt av någon gårdfarihandlare eller inhemsk kolportör.

¹ Här användes en grov beteckning, vars avvikelse från riksspråksstavning är i huvudsak följande: *æ* = å-ljud; *æ* = ä; *ø* = ö; *o* = slutet o (ros, bonde); *l, s, t* = "tjockt" l, s, t; *yg* = äng-ljud + g. Vokalens längd el. korthet markeras vid behov genom streck, resp. bäge. Ang. motivering för beteckningen, se förf:s uppsats i *Söderbäcks* snart utkommande rågöbok

Vissa av de felaktigheter i eget primärmaterial, som jag till en början vill skärskåda, kunna förklaras genom nu antydda yttre förhållanden.

Som en första grupp betraktar jag vissa generaliseringar, d. v. s. jag har på Dagö trott mig finna språkförhållanden, som jag visste existera inom nuckösvenskan. Dagö-målet var mig förut totalt obekant; riksspråket var obekant för mina sagesmän; samtalen under första besöket gingo ytterst knaggligt — någon gång anlidades t. o. m. tysk-estnisk tolk. Det fanns då inte stora möjligheter att vinna närmare förklaringar av t. ex. en glosas betydelse; man hörde fel på obetonade småord i satsen; utfrågningen av böjningsformer vållade stora svårigheter. Det låg därför nära till hands att tro sig höra sådant som var bekant genom det lilla man förut hört av nuckö-målet. Efter ytterligare en sommars arbete försvann praktiskt taget denna felgrupp, men det första årets anteckningar kunna icke användas som primärmaterial, även om misstagen — då man fått närmare kunskap om dagösvenskans utseende — kunna vara nog så lärorika.

Den andra gruppen består av misstag beroende på hvad man kunde kalla felanalys av fonem: ett ord eller uttryck har iakttagits och upprepats, det har stundom belagts flera år i följd; dess lydelse och innebörd ha varit skapligt tydliga, men full klarhet har till en början icke kunnat vinnas.

Exempel.

1. Uttrycket *Ja gi hæila dåena på* visade sig otvivelaktigt betyda: 'Jag gick hela dagen i sträck', men hvad är det för en underlig ändelse på substantivet? — Likaså: *gæ fråmmeta på!* — 'Gån längre framåt!' — Förklaring: adverbet *apå* efter en verbform betyder ihållande handling; alltså: 'Jag gick hela dagen uppå'; 'Gån framefter uppå!' (Jfr Gammalsvenskby *apå* i samma användning.)

2. Uttrycket: *Ja gær út brækast dølge på* förknippades av NT med gotl. *bräkä* 'vräka'; det hela tycktes betyda: 'Jag går ut för att vräka dynga på vagnen'. Men hvadan passivändelsen -*st* (jfr *he giordest* 'det gjordes')? — Förklaring, då frasen en gång upprepades långsammare: *Ja gær út bære kast dølge på* — 'Jag går ut [för att] börja kasta dynga på'.

3. "Hur samlar ni ihop linet?" — *Ve hlit mæ rēdroull opp-e* — 'Vi slita upp'et med...' — Något redskap avsågs

tydiligen inte med den underliga termen. — Ur följande års ant.: *mæ redroall* betyder 'med rötter och all[t]'; kort *t*-ljud i *dsv* uttalas som något mitt emellan *t* och *d* (tonlöst — tonande); *r* förlorar sin stavelsebildande karaktär; efter *all* får man underförstå ett subst. i plur.

4. *Ja fick kvitær pænng* = 'Jag fick [en] hviter slant'. Fel. 'Jag fick' heter nämligen *ja fi*, men detta långa *i* förkortas, då verbformen står i obetonad ställning.

5. Då man vet, att 'hit' och 'dit' i esv dialekter kan heta *hi* (hvilket ÖO s. 337 uppger för hela Estl.) och *ti* el. *di* (hvilket enl. ÖO s. 132 saknas endast på Nargö), så skriver man *ti te kirke-går'n* = 'dit till kyrkogården'. En något större förtrogenhet med målet lär en, att detta innebär två fel; det heter *tit e kirke-går'n* "dit i kyrkogården", hvilket betyder 'till kyrkogården'.

6. Hvilket är rätt: *Alla ræddas æild'n* eller *Allar ræddas æild'n* = 'Alla äro rädda för elden'? — Jfr exempelvis *Allar kōma hæim* = 'Alla komma hem'.

7. Uttrycket *morjot monnan* (obs å-ljud) betydde utan tvivel 'i morgon bitti', men ordet stod oförklarligt, tills det ett år uttalades lite "glesare": *mōre att monnan* = 'i morgon åt morgonen' (*mōre* 'i morgon'; *monnar*, best. form *monnan* subst. 'morgon', i flexionen anslutet till subst. på *-are*).

8. Särskilt besvärliga ha följande två ex. varit. Ordet *onde-biggjare* "under-byggarena" betyder: 1. 'väsen i jorden, som vålla ont', 2. 'utslag' av någon art, som man får då man sitter på jorden. I sammanhang med denna glosa antecknades denna sats: *onde-biggjare ska bli klā*. Men vid närmare analys tycktes det vara riktigare att skriva: *onde-biggjare ska bēre klā* = 'u. skall [= sägas] börja klå [= klia]'. En förväxling av eller rent av sammanblandning i uttalet utav *l* och *r* syntes icke utesluten, men i intetdera fallet kunde man vara riktigt belåten, bl. a. på grund av den underliga infinitiven 'klå'. När det slutligen visar sig, att det finns ett subst. *klā*, best. form *klan* 'sjukdom som yttrar sig i klåda' (skabb?), så måste man stanna för den ursprungliga ljudanalysen och översätta: 'u. lära småningom övergå till *klåde'.

9. I FrV finner man dels *håndllā*, n. 'handslag' W [= Vih-terpalu], dels *håndlā*, n. 'handslag, förlovning' DGNO [= Dagö

Gsvby Nuckö Ormsjö; i ÖO upprepas det sistnämnda.¹ — När man nu på tal om frieri o. d. träffar en term, som man, utan att granska Vendells uppteckningar, tycker sig böra teckna *hän-hlāas* "hand-slås" = 'förlova sig' (med *d* fallet i ordfogen), så tror man sig vara på säkra sidan. Någon fras med ordet "handslag" i samband med frieriet finner jag emellertid trots ivrigt frågande inte på Dagö, och uttalet av den passiva infinitiven "handslås" förefaller stundom misstänkt. Vokalen i senare ledet av sammansättningen förefaller stundom att icke vara lång. Är det inte ett *hant-lāas* "handlovas" = 'ta ut lysning', alltså "skärpning" av *hand-* > *hant* -² (jfr *lant-vall* 'höäng') + ett *l*-ljud som efter *t* är tonlöst utan att likväl kunna tecknas *-hl-* (= lmalft *ll*)? Det finns även en funktionär, hvars benämning jag uppfattade som *hant-lāas-mann* "handlovars mannen" (?), d. v. s. brudgummens förespråkare vid frieriet, han som sedan blir *gālman* "gammal-man" = värd vid bröllopet, medan hans hustru är *ginfere* "gin-firja(?)". Av dessa båda är hustrun närvarande vid lysningens uttagande, medan mannen är den förhandlande vid den ursprungligen mycket viktigare förrättningen, det formliga frieriet.

Ännu dunklare blir förhållandet, när man i gammalsvenskby-målet anträffar den på Dagö förgäves efterspanade termen "handslag": *hand-sla*³, enl. Karlgrens ordboksmanuskript (i ULMA) = 'förlovning', noga taget måltid hos ungmännens far och mor dagen efter det lysningen blivit uttagen, hvilket i gammal tid alltid skedde på en lördag, dagen efter det nattetid framförda formliga frieriet hos flickans föräldrar. — Dagötermerna "handslås" el. "handlovas" resp. "handlovarsman" ha däremot ej anträffats i gsv.

Riktig säkerhet har erhållits först då det kunnat otvetydigt fastslås, att dagöordet är bildat på passiv infinitiv av 'slå', ej av 'lova'. Det är fråga om ett långt å-ljud. Ordet *hand-hlāasmann* bör sålunda översättas "handslåars-man" (el. "handslås-man" ?), ty i ett ord med dubbelt sammansatt för-led bör vokalen ofta förkortas. Att terminologin icke är parallell i Gsvby och på Dagö får väl förklaras med hänvisning till de 150 år,

¹ Accenterna betyda vokallängd.

² Obs att ett *t* framför *l* alltid är mindre hörbart, emedan tungspetsens spärr mot tandvallen icke löses.

³ Pricken under *d* betecknar reducerat ljud, svagt hörbart.

som förflutit sedan utvandringen. Särskilt bör man lägga märke till den olikartade utvecklingen av bröllopsceremonierna, i det Gsvby kommit under inflytande av det tyska grannskapets kultur (jfr Karlgren Gammalsvenskby *SvLm* 1924, h. 162, med en 1929 tryckt efterskrift av NT).

Härmed övergår jag till att redogöra för en kontroll utav vissa partier av Vendells ordböcker, utförd på Dagö huvudsakligen sommaren 1932, i några fall även 1933 och 1934.

Metoden var denna. Sedan mina anteckningar från Dagö fr. o. m. 1923 t. o. m. 1930 blivit excerperade och införda på ordbokskort, vilka ULMA låtit färdigställa, excerperades ur FrV, ÖO och Wessman alla de ord och fraser, som icke återfunnos i mina anteckningar. Tidigare hade jag avsiktligt underlåtit att fördjupa mig i studiet av de tryckta ordböckerna, emedan jag ville vara så opåverkad som möjligt vid hörandet och inlärandet av dagösvenskan. Detta är måhända slöseri med tid; säkert är att jag haft nytta därav.

I samband med excerperingen av Dagöord ur ordböckerna kunde konstateras, att allt hittills tryckt material från Dagö härstammar från Vendell, närmare bestämt från hans besök på ön den 12—17 juli 1877 och 25 juli — 2 augusti 1879 (jfr ordböckernas inledningar: FrV s. 2, ÖO s. 6 f., samt Vendells reseberättelse i Sv. litt.-sällsk:s folklorist. saml. i Hfors nr. 182)¹. Sitt material har Vendell upptecknat i Reigi; huruvida några som helst notiser gjorts i Kärda framgår icke. 1877 bodde han på prästgården i ett rum uppe på gaveln åt väster, där förf. själv bott sommaren 1926; 1879 bodde Vendell hos en bonde i Svenskbyn i ett litet utrymme utan fönster.

Hvad beträffar dagöglosorna hos Wessman, hvilka icke äro många, utgöras de, i de fall jag funnit, av sådana lånord (estn. o. a.) i FrV, som Vendell enligt förordet i ÖO uteslöt ur denna. I ett fall finner jag icke motsvarighet i FrV och ÖO (jfr nedan *boss-lada s. 10).

De sålunda ur ordböckerna excerperade dagöorden uppgingo till inemot 1800 ord, hvilka jämte Vendells grammatiska bestämningar och betydelseuppgifter utskrevos på sedes-lappar. Dessa medfördes till Dagö och genomgingos där med hjälp av de två bästa av de då kvarlevande sagesmännen: Märe Ogga, f.

¹ Jag bortser härvid från de visserligen intressanta, men icke utan prövning brukbara språkliga upplysningarna hos R u s s w u r m i Eibofolke (1855).

Börjer (= MO) 1855—1933 och Lisa Bäckman (= LB) 1860—1935¹.

Arbetet bedrevs ofta under de minst skrivrumsmässiga förhållanden, t. ex. på de dikesrenar, där Lisa — ofta nog den enda tillgängliga meddelaren — satt eller sprang omkring, medan hon vallade korna. Jag meddelar detta, emedan arrangemanget med de små sedeslapparna, på hvilka jag antecknade resultatet av utfrågningen av hvarje glosa, medförde en mycket påtaglig besparing av tid och tålmod. Ävenså begagnar jag tillfället att angående mina dagöanteckningar i övrigt meddela, att de tillkommit genom en blandning av samtal om sakliga ämnen samt punktvis utförd, direkt utfrågning, hvarvid upptecknaren givit sig relativt god tid, så att särskilt vid det förstnämnda förfaringssättet man icke riskerat att avbryta utvecklingar till mer eller mindre angränsande ämnen. Metoden har tvivelsutan varit tidskrävande. Men dels har det gällt att undvika sådana analogibildningar, som gärna åtfölja utfrågning efter frågelista, dels att genom tillräcklig exemplifiering få verkligt grepp om ordens betydelse i det från början helt främmande målet. Förrådet av fraser, syntaktiska konstruktioner o. d. har blivit ganska omfattande, och slutligen torde det vara en möjlighet att med hjälp av de så att säga fotograferade samtalen få en någorlunda realistisk bild av sagesmännens psyke.

*

Vid följande redogörelse för kontrollen av Vendell går jag sålunda till väga.

Bland de 1800 excerpthlapparna utväljer jag vissa mera påfallande ord och behandlar dem i följande kategorier, mellan hvilka gränserna mången gång äro flytande:

1. bekräftade ord;
2. bekräftade, men tydligen sällsyntare än vissa synonymer;
3. betydelsen kan anges tydligare;
4. oriktigt översatta ord;
5. tvekan råder om genus;
6. oriktig beteckning av språkljud;
7. ord, som synas alldeles okända på Dagö.

¹ Familjenamnet är taget av de nu levande syskonens fader under medveten association med ordet bäck (hvilket på Dagö betyder mindre vattensamling). Det bör därför stavas så, som jag här gjort.

Den sistnämnda gruppen, som är påfallande-talrik, skall jag i sin tur dela upp.

Inom hvarje grupp anföras orden i bokstavsordning under uppslagsformer, som jag antingen utan invändning hämtat från Vendell eller också själv konstruerat. I senare fallet finns hänvisning till Vendells uppslagsform. Annat arbete gör, att uppslagsorden i denna uppsats måste ansättas mera på känn än efter noggrann eftertanke, men de kunna av vetenskapsmannen vid behov utbytas mot riktigare. Hvad beträffar dialektord, flexions-uppgifter, översättningar och fraser hoppas jag, att det här framlagda materialet skall vara pålitligt, även om ofullständigheter alltjämt kunna finnas. Anmärkningar mot det faktiska materialet skola, så länge det finns sagesmän kvar, vid första tillfälle prövas på Dagö med så beviskraftig frågemetod som möjligt.

I. Ord hos Vendell, som bekräftats.

En del av dessa förete ingenting särskilt egendomligt, ej heller är deras existens överraskande; en del ha t. ex. tidigare antecknats av NT i sammansättning men icke som simplex eller tvärtom. Ex. *bli* n 1 'bly', förut belagt är *svin-bli* "svinbly" = simpelt bly i motsats mot tenn; *brun* f 1 el. f 2 'bryn, kant; ögonbryn' — ojämförligt vanligare i sistnämnda betydelse är *eugs-brun* f 2; *brønn-tundær* f 2 "bränn-tundra"¹ — kallas vanligen blott *tundær* f 2 'fnöske, berett av en trädsvamp'.

Hela antalet av de utan större ändring bekräftade orden kan sättas till omkr. 500. Ett litet urval anføres med NT:s uppgifter om betydelsen; där översättningen t. ex. av fågel- och växtnamn är hämtad ur FrV, utsättes detta. Finns ordet utan skillnad i FrV och ÖO, citeras den förra. Observera registret i FrV!

Bland bekräftade ord anför jag:

**al al aln alar ala* 'alfågel' (FrV) — även *al-häna* m 3 och *al-hen* f 2 "al-hane", "al-höna".

arv arv n 1, pl ej belagt, 'arv' (ÖO *ärw* bekräftas ej; *w* är otänkbart på Dagö; jfr nedan avd. VI).

¹ FrV anger för Dagö genus ntr på det sammansatta ordet, genus fem. för det enkla. F. n. företer ordet aldrig någon genusvacklan — en eljes vanlig företeelse. — Dubbelt citationstecken användes kring konstruerad "riksspråklig" översättning, svarande noggrant mot dialektformen.

***bake** *bäka* m 3¹ '1. utsidan av handen; 2. knivbladsrygg'.

bak-man *bakman* m 2 'notkil' (Dalin), bakersta delen av en not, där fiskarna bli instängda.

estn. **pank**² *bayk* m 1 'mängd' — *æn storan bayk kommaer* 'en stor skara kommer' (Ariste Laensönad s. 85).

***bina** 1. *bin* sv vb 1 'bena håret'; 2. *bin* f 2 'bena; tinningvinkel'. — *Tu har fa binar* 'du har två tinningvinklar'.

***blacknas** *bläcknas* 'slå back' (om segel — FrV).

***brak** *brak* n 1 'skeppsvrak'. — Jfr Wiedemann Estn.-deut. Wb **prāk** G[en]. **prāgi** Wrake (även **rāk** G **rāgi**) samt **prakina** wraken, **ära p.** ausschiessen, ausmerzen. — Detta Wrake f (enl. Neumann Estn.-deut. Wb) återfinnes hvarken i Neumanns Deut.-estn. Wb eller i vanliga tyska ordböcker. Däremot Weigand Deut. Wb⁵ II sp. 1286: **Wrack**, n. — Aus nd. **wrak** m. — bes. "Schiffstrümmer". Dazu niederländ. **wrak** n. "Schiffstrümmer", — entl. schwed. **vrak** — aber echt nord.-norw. **rak** "Drift, umhertreibender Gegenstand, Trümmer". — Jfr Gsvby *flou-rak* n 1 'trävirke o. d. som kommer drivande med Dnjepr'. Detta gsv **rak** n 1 kan komma av nord. **rak** n³, medan estn **praak**, **-gi** tycks vara lånord från svenska vrak, -et. Men hur är det med Wiedemanns **Wrake** f? Lån från estn. el. från svenskan till baltiska tyskan?

***böss-stol** *biss-stol* m 1 'pistol'. — Fr V uppger: 'bösskolv' D, men 'pistol' Gsvby. — Anders Bäckman, som varit soldat några veckor i ungdomen, försäkrade, att ordet betydde pistol; kvinnorna visste inte hvad det var. Sammansättningsaccenten är tydlig både i dsv och gsv. — A. Karlgren (mskr i ULMA till Gsvby-ordbok): "Folket[ymol.] har kanske stöds av estn. **püss-bössa** — **püstol**-pistol; kanske rent av lån fr. detta senare".

drav *drav* n 1 'moras, gungfly'. — *Fêtre ga in e drave* 'fötterna sjunka ner i gungflyt'; *Pilas drave* 'moraset som tillhör byn Pihla'. — Onödigt är väl att som FrV upptaga ordet 'drav' i bet. 'rest efter brygden' såsom ett särskilt ord.

¹ Flex. *bäka-an -ar -ana*; annorlunda på Nuckö, se Danell Nu s. 21.

² Estnisk stavning anges i regel efter Neumann Estn.-deut. Wb (med undantag för w, hvilket officiellt stavas v).

³ Enligt undersökning utförd i nordiska seminariet i Upsala av fil. lic Manne Eriksson kan man även räkna med en inhemsk svensk form vrak (Färö *rak*, impf. av *räka* 'driva').

dräpa *dräpa dräpær drap dräpe* st vb; ex. *he har á-en-dräpe* 'det (slaget) har dräpt av honom'. Däremot tycks man ej bruka personligt subjekt. — FrV upptar av detta verb även impf. pl. *drópu* från Dagö, men det kan med stöd av några utav Vendell själv 1877 antecknade fraser betvivlas¹, huruvida någon sådan form funnits vid 1870-talets slut. Det skulle då ha varit hos de äldsta; nu finnas inga som helst spår av impf. pl. (Ang. nuckömalet jfr Danell s. 25).

lågty. **dweele** *væil* f 2 'kvinnomössa omslutande huvudet utom ansiktet'. Sagesmannen har inte själv sett plagget men har hört sin mor tala därom. FrV uppger uttalet *dvæil*, och i denna form finns ordet på Rågöarna i en speciell betydelse. Formen *væil* måste säkert uppfattas som ett minnesfel: saken är borta, och nu håller ordet på att falla i glömska, hvarvid den sällan förekommande ljudförbindelsen *dv* — först försvinner.

dyna *din* f 2. Samma genus har sammansättningen *hläck-din* "släkedyna" = tångvall uppkastad längs stranden (jfr gotl. *släke*, m el. f 'havstång'). ÖÖ:s med tvekan uppställda uppslagsord ***dyn** måste utmönstras; den kan bero på en feltolkning av FrV: *din*, pl. *dinar* f, hvarur best. form sg icke kan otvetydigt utläsas.

fan (***fana**) *fäno* f 3 'fan' på fjäder. — *Fäno sitær pæ fær-pinnen*; *dune jær bort-nappa fram pinnen* — 'Fanet sitter på fjäder-pinnen; dunet är bortplockat av denna.' Jfr avd. IV **dun**.

***flattr** (el. **flottra**) *flätær -rar -ra* sv vb 1 'fladdra' (så att det smäller). Ex. *kle flättrar fære vædre* 'tyget fladdrar för vinden'. — Enligt min mening böra under detta uppslagsord sammanföras de esv beläggen i ÖÖ under uppslagen ***flattra**, ***fluddra**, ***fluttra**, hvarjämte adj. ***flottrig** i ÖÖ synes höra till samma stam. De ex. jag antecknat på Dagö synas betyda dels ett ljud, dels en fuktig, kletig konsistens: *he flättrar i vätne* 'det bubblar i vattnet', *he flättrar e grita* 'det puttrar i grytan', *vegen jær flättratær* 'vägen är jockig'.

fläck *flæck* m.1. — Den av FrV anförda betydelsen 'ort' (jfr tyskan) anträffades ej.

fot-väg *fot-veg* m 1 'gångstig'. Är ordet bildat genom direkt översättning av estn. *jalgtee* < ty. **Fussweg**?

***fjärga** *færg* f 2 'rita i åkerjorden, uppdragen för sådden'; förut belagt är *sat-færg* "sådd-fjärga". Medels en käpp, som i

¹ Språkprov fr Dagö, Sv. Litt.-sällsk:s folklor. saml. 182, s. 18 f. samt s. 30.

ändan är försedd med en liten järnkrok, drar man upp ritor med c:a 2 alnars mellanrum; sedan besår man bälte efter bälte av åkerjorden.

frisk *frisk* adj, även om frisk fyllighet.

***frysa** *fris* sv vb 2, även = 'porla, sorla'. Ex. *ta vätne rindær, sann frisar e* 'då vattnet rinner, porlar det'. Förut belagt i bet. 'hästen frustar'.

estn. **vuuh** ty. **fui** *foj* interj. 'tvi'.

***getings bjälla** *gæitings-bæll* f 2 (även f 1) 'getingbo'¹. Jfr *bæll* f 2 'bjällra'.

***golv-täcke** *gōlo-tæcke* f 2 a 'golvmatta'. — Ang. FrV:s beteckning *golw-* jfr nedan avd. VI.

***gimra** *gimmbær gimbra -rar -rana* 'års gammalt honfår' — Äit *fjüdgaþ læmb; hæn har ænt hæve ænn iða læmb* 'ett fjolgamalt lamm, som ännu inte haft lamm'. (ÖÖ ***gymra**.)

***gällare** *gældar* m 2 'man som kastrerar kreatur'. Inget egentligt yrke; man ber ofta någon man som har vana, åtminstone då det gäller större djur.

***göa** *gæi gæiær gō gōe* 'skälla'. *Hond gæiær* 'hunden skäller'.

***göljas** *gælias gæls gædest* 'ha kväljningar'.

hjul-vård *siul-vård* 'träplugg utanför hjulet, hvarigenom detta fasthållles på hjulaxeln'.

hus-märke *hus-mærke* n 2 'bomärke' (kallas även *gars-mærke*). Märket följer familjen, icke gården; jfr Klein Runö s. 80.

hytta *hitt* f 2. Ortnamnet *Hittana* = ett par stora flyttblock. Sagesmannen yttrar på tal om betydelsen: *He ska vara som æit litet hus, sæi dom* — 'Det lär vara som ett litet hus, sägs det.' — Lånord < ty. **Hütte?** Estn?

estn. **kark** *kark* m 1 'krycka; stylta'. Heter även **krycka kricke** f 2 a.

***kill** *kill* m 1. 'killing'. — Likabetydande: *gæit-kill*.

ljuspipa, *liūs-pip* f 2. — Trefaldig betydelse: 1. gammaldags ljushållare för två ljus på en lodrätt hängande arm, som kan höjas och sänkas (se Klein Runö s. 124, fig. 18), vanligen kallad *liūs-rigg* f 2; 2. ljuskronan i kyrkan; 3. hvarje särskild ljuspipa på en ljuskrona. — En ljusstake däremot kallas *liūs-fot* m 1.

¹ Genus- och flexionsväxling förekommer ofta; samma ord kan hos samma person t. o. m. vid samma tillfälle helt spontant böjas olika. Obs. att estn. saknar genus samt skillnad mellan best. och obest. form.

med-backe *mæ-back* 'utförsbacke'. Som motsättning däremot nämnes *onde-back* "under-backe". Då jag frågar efter ordet **mot-backe** hos Vendell, bekräftas även detta: *mot-back*.

metall *mitáll*; best. form ej belagd, 'ädel metall'. LB yttrar: *Gull æ silvæ, tom sa æin få skuld vara mitáll* 'guld och silver, dom samma ena två [= endast dessa två] lära vara metall'.

mjuk *mjuk* adj. Utom de båda tidigare belagda betydelse-erna 'mjuk (att böja)' och 'mild (väderlek)' bekräftas FrV:s tredje betydelse 'billig' genom exemplet *h'e mjüft e kep — h'e let e kep* 'det är mjukt, (även) lätt till att köpa'.

mörja s., **mörjig** adj.¹: *mïre* f 2a '(ask)mörja', resp. *mïrjat* 'sotig; nedsmutsad'.

estn. **nurk** *nork* f 2 'vrå'. Ordet bör ej översättas 'hörn', ty det betyder endast hörn inifrån sett; hörnet utifrån sett kallas *hërd'n* (t. ex. på en duk).

II. Sällsynta ord.

I föregående grupp har upptagits blott ett fåtal exempel, bland hvilka flera f. ö. kunnat föras till någon av följande grupper på grund av smärre avvikelser från Vendells uppgifter. Här sammanställas några ord, som äro mycket sällan belagda, medan däremot snarlika uttryck ofta äro vanliga.

dymling *dimmlig* m 1 'träplugg mellan två väggstockar, resp. golvbräder el. d.' — Flera gånger belagt är ordet *nïvæl* "nyvel" som namn på samma föremål.

***ekja** *æike* f 2 a 'ek' (trädet). Vanligen säges *æt æike-træ*, *mïke æike-trær* 'en ek, flera ekar'.

fröjda sig *fræid se*, sv refl. vb 1. — Ex. *siöne fræidar se* (eller) *siöne fræidas* 'hjonet (= människan) fröjdar sig'. — Uttrycket är ovanligt liksom det någon gång belagda subst. *fræid* f 1, ex. *lust æ fræid* 'lust och fröjd', *stor fræid* 'stor fröjd' (men jfr mask. *æn storan bat* 'en stor båt'). Modernt lån från svenska rspr kan ordet ej gärna vara. Dels ha ytterst få vägar gått från rspr till dsv (jfr ovan s. 144); dels finns glosan i gsv jämte adj. *fræidlen* "fröjdligin" = glad.

föda blott belagt i best. form *fea* 'födan'. Ordet har jag aldrig hört på Dagö mer än denna enda gång vid kontrollen 1932. Det vanliga uttrycket är *jæta* n. "äta", någon gång *mat* m 1.

¹ ÖO ***mörjot**. Flexionen är regelbunden: *mïrjat'r* m., *mïrjat* f, n och pl.

glad *glar gla* adj. Liksom flera andra uttryck för vissa känslor är ordet mycket sällan brukat; böjningsformerna visa upplösningstendenser, men ordet kan mycket väl ha varit fullt levande på Vendells tid. Ordet har ofta förts på tal, men de exempel jag antecknat ha ej stort värde, då de tillkommit under successiv utfrågning: *ja æ gla* (fem.), *bæne jær glar* [!] 'barnet är glättigt' men *æit glät bæne* 'ett glättigt barn'; *mann jær æ glar* 'mannen är också glader'; *tom jæra allar glar* 'de äro alla glada'.

huvudvärk *hio-værk* m 1. Ordet är i det närmaste obrukligt. Hos Bäckmans har man ideligen talat om denna sjuka men alltid med orden: *mitt hio værkær* 'mitt huvud värker'.

lärare *lærar* m 2. Enda belägget är från utfrågningen 1932; eljes *skol-mæistær* m, resp. f. — Klart är, att belägg som dessa båda sista icke egentligen säga, att de ifrågavarande orden verkligt tillhöra dialekten. Att man begriper innehållet är självfallet, då motsvarande verb, *værk* 'värka' och *lær* 'lära', äro vanliga.

märka av *mærke á* sv. vb 2. Ex. *ja mærkær á he ærande* 'jag sätter märke på detta föremål'; *ja mærft á en, ta en gĩ færbi* 'jag tog märke på honom, då han gick förbi'. — FrV har betydelsen 'märka, varsebliva', av hvilka den sista icke kan sägas ha blivit verifierad.

III. Betydelseangivningen kan kompletteras.

Jfr även avd. IV nedan.

Översättningen av ett dialektord är ofta rätt besvärlig. I nedanstående fall har jag sökt precisera de ifrågavarande ordens innebörd genom att samla exempel, framlockade så spontant som möjligt. I fråga om konkreta substantiv har jag givetvis sökt anknyta till föremålet i fråga, men ibland har detta ej varit möjligt, då själva saken försvunnit. Man kan nog i stort sett säga, att de yttre kulturförhållande hos de sista dagösvenskarna icke äro särskilt ålderdomliga, och detta finner sin naturliga förklaring i den inflyttning av ester till norra Dagös övergivna byar, som ägde rum efter 1781. Ett undantag i fråga om inflyttning utgjorde områdets största by, *Reigi*, som givit namn åt socknen, samt den tätt därintill belägna byn *Buskas*. Dessa utplånades, och deras jord lades direkt under herrgården. Enda återstoden är nuvarande Svenskbyn, hvars egentliga namn av gammalt är *Reigi*. Att det nu efter 1918 vuxit upp en ny by

på gamla herrgårdsjorden invid Svenskbyn, det är en annan historia. (Jfr förf:s uppsats Vårt minsta svenska språkområde, *Allsvensk Samling* 1931, nr 2 och 3.)

***bisse**. Under detta uppslagsord anföras i ÖO bl. a. formerna *bisi* Gsv, *bisa* Dagö i betydelsen 'blix'.
 Ordet förekommer i regel i best. form och saknar pluralis.

På Dagö kan det böjas *bise bisen* eller *bisa bisan*; betydelsen är 'åskan' både i form av blixten och dundret. Ex. *bisen bære bulldr a blækst* 'bissen börjar bullra och blixtra', *bisen hlær æild'n ute* 'bissen slår elden uti' = 'åskan slår ned'. Man uppfattar dock icke "bissen" som ett personligt väsen.

***bisse-vigg** översättes i FrV med "åskvigg" (d. v. s. forntida stenredskap), som tros med blixten nedfalla från skyarna och utgör föremål för vidskepelse. Lägges t. ex. en sådan vigg i mjöltunnan, blir det till nytta. —

Man erinrar sig, att enligt N e r m a n inga forntida föremål äro funna inom det svenska bosättningsområdet. — Lisa Bäckman känns ej vid ordet, men Måre Ogga uppger *bisa-vigg* m 1. Innebörden är svårare att få veta; det tycks vara fråga om ett föremål, som man anser finnas i åskstrålen. *Somlar sæi, æn e sku våra æn lit'n hletær stæin* — *som ægge ska e våra* 'somliga säga, att det skall vara en liten släter sten — som ett ägg skall det se ut', tillägger Måre. Detta pekar onekligen på ett bekant föremål, nämligen eldslagningsstenarna, hvilka eljes på Dagö kallas *sostæinar* "sol-stenar". Jag har visserligen icke sett något exemplar på Dagö, men de äro ju ofta av ett hönsäggs storlek, ehuru något platta, ungefär som ett block. Mot denna sten slog man med eldstålet, så att man fick en gnista att falla på "tundret", som då började glödbrinna. Denna sten kunde ju ge eld; måhända är det den som avses. Något magiskt bruk därav har jag ej fått belägg för på Dagö. När jag envisades att få veta mer om föremålet, svarade AP (och jag tror henne): *om ja mæiær hav vita, ja hav gisst gæla ut'e som hena!* 'Om jag hade vetat mer, så hade jag genast galit ut'et som hönan!' Jfr de uppgifter om "bisse-viggen", som Söderbäck insamlat på Rågöarna och som publiceras i hans snart utkommande rågöbok.

boss-lada. I Wessman uppges *boslavo* sv. fem. från Dagö, Nuckö och Ormsö, en form som bland tryckfelen rättas till *boslavo*. Trots denna rättelse förefaller ordet misstänkt från dagösvensk synvinkel. Främst gäller det vokalen i ordets första

led. Alla andra ex. hos Wessman ha å-vokal. I FrV anträffas *bos* ut. pl., n *Boss* GW¹ samt *buss* (d. v. s. *boss*) ut. pl., n. *Boss*. NO. — Ordet är ofta belagt på Dagö, det heter *boss böse*, alltså n 1a. Vidare: ordet översattes av Wessman med "Den del av rian där boss och agnar förvaras." Emellertid är det ett för bebyggelsen på norra Dagö genomgående drag, att rian (eller rättare ri-stugan) aldrig är förvaringsplats för boss, agnar el. dyl., och den är det väl inte ofta annars heller (obs. eldfaran). Översättningen kan alltså ej godtagas för Dagös räkning. — Slutligen: någon bosslada finns överhuvudtaget inte i något exemplar i Svenskbyn på Dagö. På herrgårdar, prästgårdar o. d. kan det finnas en avbalkning vid ena ändan av riförstun (d. v. s. rummet där man tröskar, utanför ristugan); denna avbalkning kallas då *boss-låo*. Bönderna åter lägga den handtröskade långhalmen i dubbelkärvar på stugloftet, storbosset likaså; småbosset — det kortare halmavfallet — som ges åt hästarna, lägges i en av bräder tillfälligt hopslagen *boss-lar*.

Alltså skulle artikeln för Dagös räkning lyda så:

boss-lada *boss-låo* f 3 'avbalkning i riförstun vid herrgårdar o. likn., i hvilken *små-bosset hopsamlas'. (Ordet ***småboss** finns på sin plats i ordboken.)

bärstock m. m. Under detta upslag upptages i ÖO *bästkük* stm. 1. Vingaxel i väderkvarn. Ormsö — *bärustük* stm. 1 Golvbjälke. Dagö. — I FrV översattes det sistnämnda ordet med "Golfvase", hvilket enl. ÖO s. 282 synes betyda golvbjälke. Att ordet stock i dsv-gsv har vokalen *o*, ej *ä* (jfr nedan avd. VI) kunna vi här gå förbi. Men de båda citerade orden passa på grund av både form och betydelse inte riktigt bra ihop.

Då ordet 1932 föres på tal i formen **bäero-stock*, säger LB — möjligen vägledd av associationen med kvarn — att det kan vara *bær-stocken*, den vågräta stock, som hvilar på "kvarnmasten" och i sin tur uppbär golvet i kvarnens övre våning (jfr t. ex. Klein Runö s. 157). Även ett par andra sagesmän ge med bestämdhet namnet *bær-stock* åt denna bjälke.

Kanske kan man också finna en förklaring till Vendells trestaviga form. Har han månne såsom **bäero-stuck* (hvilket ungf.

¹ Ang. den enstaviga formen *bös* med kort vok. + kort kons. jfr Danells kritik i Nu s. 17. Lika litet som på Nuckö finnas dylika stavelser på Dagö el. i någon annan esv dialekt som jag hört. I den bestämda formen *böse* framträder däremot kortstavigheten.

motsvarar hans stavning) uppfattat ordet *bædo-stock*? Denna glosa finns inte med visshet belagd på Dagö under mina undersökningar; möjligen kunde man 1933 medgiva, att ordet *bædo-stock* kunde användas om hvad som eljes alltid på Dagö kallas *bæto-as'n*, d. v. s. den grova stock på hvilken det smäkrare runda virket i stugans innertak hvilar. Ordet kan emellertid ha funnits, ja, det bör ha funnits, eftersom det lever lika friskt i gsv som ordet *bæto-as* i dsv. Den olikhet i takkonstruktion, som existerar mellan dagöstugan med stockväggar och den vida rymligare svenskbystugan med väggar av lertegel, behöver inte göra sammanställningen otrolig: medan man på Dagö reder sig med en *bæto-as*, behöver man i Gsvby flera *bædo-stockar*.

Som resultat av min undersökning vill jag föreslå tre nya ordboksartiklar:

bär-stock *bær-stock* m1 'vågrät stock, som, hvilande på *kvarnmasten, uppbär golvet i kvarnens övervåning' D.

***bete-ås** *bæto-as* m1 'stock, som uppbär det smäkrare runda virket i stugans innertak' D.

***beteås-stock** *bædo-stock* m1 'en av de stockar, som uppbär stugans innertak'. G.

Jag måste dock tillägga, att de båda sista uppslagsorden alljämt äro otillfredsställande. Ordet 'bete' heter nämligen *bita* m 3, hvars stamvokal aldrig kan i dsv-gsv övergå till *ä*. — Föreligger här något halvgammalt lån från uppländskt el. finl.-sv. språkområde?

***dörr-ovantröskel** *därnuatriskæl* (ÖÖ), belagt på Dagö, översättes med 'övre dörrkarmen'; liknande uppgift från Ormsö. — NT 1932: *dærrn-äakriskæl* 'den övre tröskeln'. Först lägges syllen; i denna infällas dörrposterna och mellan dessa, ovanpå den här släthuggna syllen, nedfälls en övre tröskel, åtminstone då det gäller mera omsorgsfullt konstruerade dörrar, stugdörren t. ex. Vaggstocken, som upptill begränsar dörren, kallas *dærrn-stocken*, motsvarande termen på Ormsö (ÖÖ s. 166!) och Nuckö (ÖÖ anf. st. jämfört med Danell Nu. s. 11 f.).

elds-järn, eldshall m. m. FrV *äilshåld* n. och *pärkhåld* n. "pärtstake" (belägg från Dagö). I ÖÖ uppges dessutom, att samma föremål på D även kallas *äilsijēn*, hvilken term i FrV anges härröra från Vihterpalu. — Den ålderdomliga pärthållaren, antingen fristående (avbildn. t. ex. Klein Runö s. 124, fig. 19) eller i form av en böjd arm instucken i väggen eller fäst i spis-

muren, har jag mestadels hört kallas *gal ælsa* "gamla eldsan" men även *æils-hålde* "eldshället". Vid förfrågning hvad *æils-jene* kunde vara, får jag omedelbart svaret: *æils-jene som hlodest æild mæ* 'eldsjärnet, som slogs eld med', d. v. s. eldstålet, en bygel av stål, krökt ungefär som ett stort C. För detta redskap åter uppger ÖO under uppslagsordet **elds-ål* uttalet *äilsæl*; jfr även **eldsåls-saker* *äilsæskar* 'elddon'. Detta sista måste väl vara ren hörselvilla; man uppger nu på Dagö enstämmigt *æils-stæl*, resp. *æilsstæl-sakana* el. *æils-sakana*, d. v. s. "solsten", "eldsjärn" och "tundra" (jfr ovan s. 150). Möjligt kunde väl också vara, att missförstånd uppstått på tal om *æils-hålde*, men i detta ord finns absolut icke tjockt l.

fisk-gorr. ÖO *fiskgor* ut. pl., stn. Innanmäte i fisk. Da (FrV översätter med 'fiskråk'). Bör vara *fisk-gār, -gäre*, alltså n 1b; betydelsen anges utan tvekan vara 'den osmälta maten i tarmarna'.

frukost. FrV *früküst* m. 'frukost'. — Ordet har tydlig sammansättningsaccent *frū-kust* och betyder den lilla bit mat, som man tar före morgonarbetet (kan alltså inte översättas med frukost); sedan kommer *mōres-vārd'n* 'morgonvarden' vid åtta-tiden.

grep. FrV *gräip -ar* m. Gsvby och *gräip -er*, n. D översättas båda med grepe. — NT 1932: *græip* f 1 är en grep av trä med två breda, järnskodda horn; redskapet är nu mestadels ur bruk på Dagö men kan ännu ses. 'Grep' däremot heter *grīpa* m. 3. Då jag nämner ordet **gräiptummling* (FrV, ÖO), får jag genast svaret, att det inte finns någon tumling på grepen, men väl på tjugan.

kjortel. FrV *kiól* pl. *kióllar*, m. Kjortel, rock (mans- l. kvinno-). Belagt över hela esv området. Uti ÖO har ordet inte alls kommit med.

Översättningen tilldrar sig först uppmärksamhet. Om man slår upp 'rock' i FrV:s register, kommer man dels till 'spinn-rock', hvilket här ej intresserar oss, och dels till: *rokk*, pl. *rokkar*, m. NO l. f. DG¹: Rock, synnerligast som kvinnoplagg. — Att härutav sluta någonting med visshet om hur denna "rock, synnerligast som kvinnoplagg" tett sig för Vendell, det är omöjligt. Säkert är, att rock överallt inom det esv området, där jag hört det, betyder 'kjol' och ingenting annat (jfr ty. Rock), men att

¹ Ordet har i dsv-gsv aldrig annat genus än mask.

denna betydelse varit klar för Vendell, när han formulerade artiklarna **kjortel** och **rock**, kan man inte gärna tro.

Plagget har emellertid speciellt intresse. Medan den hemvävda randiga "rocken" alltjämt är dagökvinnans typiska traditionella plagg — ehuru väl man nu rätt sällan får se den bäras — så är "kjolen" helt ur bruk på Dagö. Den var gjord av hemvävt, ofärgat ylletyg. Tog man garn av den mörkaste, "svarta" ullen, så kallades den *svart-kiäl* el. *svart-kiöl* m 1; var ullgarnet spunnet av blandad ull, d. v. s. ljus och mörk ull sammanriven, så hette den *gra-kiäl*. "Kjolen" var pressad i täta rynkor, och upptill var den försedd med en "överdel" av linnetyg, hvarigenom den hölls uppe över axlarna. "Ormsökvinnorna ha visst än", slutar sagesmannen sin beskrivning. Det är typiskt för den materiella kulturen på Dagö, att ett plagg, som bland andra esv folkgrupper är i allmänt bruk, det är ett minne blott hos dagösvenskarna¹.

lill-gård. FrV *lilgård* Bakgård, vanl. upptagen av potatis- l. tobaksplanteringar. — Man får härav intrycket, att ordet utgör en stående term för den odlade jorden invid manbyggningen, vanligen bakom denna. Så är icke fallet. Gården i fråga har olika namn, t. ex. *bak-gård*, *hää* 'hage'; namnet *lühl-gård* har jag ej hört förr, men det kan brukas.

estn. **malk.** FrV *malk*, pl. *malkar* m. N i. f. DG (enl. ÖO: stm 1 Nu, stf. 1 Da Gs). Hatt på sädesskyl. — NT 1932: *malk* m 1 'blåstskydd på halm- el. sädstack'. Två el. fyra sälgräd kvistas utom i topparna, hvilkas grenar parvis knyts ihop; dessa hängas sedan över stacken. Även från Gsby har jag antecknat *malk*, men formen med *l* hos Vendell är därför inte otänkbar. Jfr *l* i ord som *talgar* 'skördegille' (estn. *talgu* el. i plur. *talgud*); *plīt* ~ *plīt* (estn. *pliit* Kochherd, balt. ty. *die Pliete*). Här förekommer *l*, trots att det långivande språkets ljudsystem med tunt *l* är väl bekant.

Som framgår av dessa exempel kan betydelseangivningen hos Vendell mången gång ej så litet fullständigas. Sakliga förhållanden ha vid hans materialinsamling icke hunnit beaktas tillräckligt, hvilket stundom är så mycket olägligare som föremålen nu ofta kommit ur bruk.

¹ Att Vendell har tonlöst *l* (*λ*), under det n. m. endast former med tjockt *l* el. vanligt tunt *l* anträffats, behöver inte överraska. På Rågö är det ålderdomliga uttalet med *hl* (= *λ*) bevarat. Obs. även den nutida förekomsten av såväl *l* som *l* i detta ord, hvilket antyder ovisshet.

IV. Ord, som äro felaktigt översatta.

Till denna grupp höra icke så få ord, bland hvilka jag väljer en del. Jag ansätter först uppslagsord och meddelar därefter den lydelse av ordet, som jag konstaterat i dsv. Sedan diskuterar jag översättningen därav.

***alta**, **alda** (ÖÖ ***alla**) *allda* anges betyda 'allra' och 'ganska'. Endast den sista betydelsen är riktig ex. *allda gútt* 'mycket gott', *allda góär* 'riktigt god'. Ordet står svagt betonat. 'Den allra bästa' heter däremot *allde bästa*, där huvudtrycket kan ligga på första ordet lika väl som på andra.

altare *altar* n 1 översättes med 'altar' men det brukas 1932 av MO och LB om altarringen: *præst'n går in e altare bære læsa* 'prästen går in i altarringen för att börja läsa'. Däremot kallas 'altaret' för *altares börde* "altarets bordet" (MO) eller *altars-börde* (LB). Att detta namnskick är ursprungligt behöver ju inte tilläggas. Möjligen föreligger något inflytande från estn. (?)

estn. **tiik**, dsv. *dik* f 1 översättes med 'dike'. Upplysningen om en *dik*, att hon är rund, samt talrika andra ex. visa, att ordet betyder 'grävd damm'. (En naturlig, stillastående vattensamling el. pöl heter *bæck* m 1a).

***dollot** *dollat*, adj., anges i FrV betyda 'fänig, dum', i ÖÖ 'tafatt, avsigkommen'. Ordet användes om t. ex. en, som tände eld på hösåtar m. m., och dess betydelse omskrevs så: *Han væit ænt kæn gær* = 'han vet inte hvad han gör'. Det betyder 'tokig, svagsint'.

dun *dun* n 1 översättes felaktigt med 'dun'. Det betyder 'fanet, bortrivet från fjäderpennan'. Ordet användes däremot icke om t. ex. dunbäklädnaden på nykläckta fågelungar; denna liksom de nyfödda barnens hår kallas *fængs-hår* "fängeshår"; jfr *fængs-da* 'födelsedag'. Ang. 'fanet' se ordet **fan** (***fana**) avd. I.

***dunken** *dogken* 'unken' (t. ex. om smak) anges i FrV även betyda 'murken'. Svaret, som jag fick, lydde så: "*Bræ hæld'r mælke jær dogket; ænt ha ja hært, æn træ ska våra dogket*" — 'Brödet eller mjölket (ntr!) är dunket; inte har jag hört, att trä kan vara dunket.'

***felande** *fæilande* 'vanför, stympad', ex. *hond blæi fæilande, mæ tri bæin* "hunden blev stympad, (fick gå) med tre ben". Översättningen 'felaktig' är onöjaktig, översättningen 'fänig' är oriktig. Det sistnämnda uttryckes med ordet *stand-fæilande*, alltså 'vanför i förståndet'.

***gärnast** *gærnast* adv. översättes med 'helst', medan 'gärna' säges heta *gæn*. — Det sistnämnda ordet finns inte alls, *gærnast* åter betyder 'gärna' (Gsvby likaså).

***hand-love** *handa-læa* m 3 betyder inte 'handlove' utan 'mellanhandens yttersida'.

holk *holk* m 1 anges betyda 'bytta' i allmänhet. — LB visar ögonblickligen på min slidkniv; de båda beslagen i hvardera ändan på knivskaftet heta *holk*. Om byttor kan ej ordet brukas; de ha skilda namn efter skilda typer. — Jfr att ordet *knivs-holk* i FrV översättes med 'knivholk', hvad nu förf. månne mena därmed.

***hunska** *honsk* f 2 anges betyda 'utslag på hästens ben'. LB säger: *æiken har honsk in e monn; ænt æ he på bæina* 'öken (hästen) har hunska inne i munnen; inte är det på benen.' Halsen på djuret sväller; rутten materia kommer stundom ut genom halsen, var genom nosen.

***hurr-hjul** *hurr-siul* n 1 anges betyda 'liten väderkvarn (leksak)'. Visserligen är det en leksak, men inte en kvarn utan en flat trissa, sågad av en trädstam. Leken heter *ga hurr* 'gå att *hurra'. Jag har inte sett den, men den beskrives så: Två partier. En kastar trissan längs marken; motståndarna, försedda med långa stakar, ska försöka hejda el. slå tillbaka den.

***jord-vānda** *jord-vānd* f 2. — Under ***hvann** i ÖÖ upptages dels *kvan* fr. västra Nyland, dels *vānd* fr. Dagö, Nuckö, Ormsö. Att det inte kan vara fråga om samma sak i båda fallen, framgår väl tydligt nog av att ett *hv-* skall kvarstå som *kv-* i dsv. — Översättes med 1. mullvad, 2. råtta. Intetdera gäller dsv. Jag har ännu inte lyckats få se detta djur, som påträffas då man rotar i åkerjorden (därav namnets första led; jag har aldrig hört någon osammansatt form **vānd*). Den beskrives som en krokig larv el. dyl., möjligen en puppa, framtill grå och baktill hvit. Den är väderleksmärke, ty när det blir tork-år, skall den vara mera hvit, under *vātot år* "vattigt år" åter mera grå.

***kneka** *knika* sv vb 1 anges i Estl. betyda dels 'segna', dels 'niga'. Ett par av syskonen Bäckman ger mycket mer uttrycksfulla omskrifningar: 'knäa, stå och småknixa' (om kvinnor) men även kröka knäna och böja ryggen lite framför *stor-härr'n*, d. v. s. godsägaren.

***knippa** *knipp* sv vb 1 anges med ex. *knipp munn ti hóp* betyda 'knipa ihop (munnen)'. I förbigående sagt heter det

ehóp på Dagö; men vidare begagnas ordet inte om läpparna, utan på följande sätt: *kvinn-siōne knippar rocken opp* 'kvinnhjonet (kvinnan) skörtar upp kjolen' (t. ex. då hon *símar* d. v. s. vadar).

krubba *krobb* f. 2 översättes dels med 'vrå', hvilket är riktigt, dels med 'krubba', hvilket sagesmännen ej kännas vid. Fodret lades för kreaturen antingen i "krubban", d. v. s. på golvet i hörnet vid väggen, eller i den flyttbara hökorgen eller också i en anordning, som visserligen vi skulle kalla 'krubba': en vågrät bräda fästes vid väggen, drygt en aln över marken; lutad mot väggen över denna sättes en stege, under hvilken fodret lägges. En sagesman uppger, att detta skulle kallas *æn eike-låtron* m. 1.

***lill-hjul** *lihl-siāl* n 1 anges betyda 'mindre kvarnhjulet', resp. 'hjulnav'. — *Lihl-siāle jær onde fēre-vāon* 'Lillhjulet är under framvagnen'; det lilla hjulet i kvarnen, som drages av storchjulet på vingaxeln kallas *trilldra* "trillran" [MO sade *strilldra*].

lin-topp *lin-topp* m 1 översättes med 'linknopp' men betyder 'linknipa': *ja læggær lihl bānde óm* 'jag knyter ett litet band om den'. (Obs. det för dsv typiska bruket av best. form.)

mantel *mant'l* m 1 översättes med 1. mantel, 2. överplagg, kappa. Det betyder 'regnrock, regnkappa' o. d. — Man kan fråga sig, hvad detta 'mantel' skulle betyda. När jag fiskar efter uttrycket 'kejsarens mantel' e. d., svarar LB, att den måtte väl vara likadan som de andras.

***mege** *mea* m 3 översättes 'penis (tauri vel equi)'. Ordet användes visserligen om tjuren, liksom om galten och baggen, men hästens organ kallas, liksom människans, *dālan* (best. form, m 3).

Näckman, oböjl. m upptages som subst. och översättes 'näck'. Ordet är detsamma som *Näckmangrónt*, ett farligt grund ungf. NV om Dagö.

V. Genus och flexion uppgivas nu annorlunda än hos Vendell.

På detta område är det nödvändigt att vara mer än vanligt försiktig i påståenden; vacklan i fråga om genus och flexion är nämligen icke ovanlig (jfr att estn. ej har genus). Ett ord kan hos den ene ha ett, hos den andre ett annat genus, men även hos samma sagesman har dubbelhet uppträtt, t. o. m. helt spontant under pågående samtal. Det är klart, att man vid direkt

utfrågning efter böjningsformer stundom suggererar sig själv eller sin sagesman i viss riktning. Hvilken rikssvensk tänker sig. t. ex. att ord som 'grind', 'botten', 'mjölk' skulle vara neutra? Övergången beror synbarligen på att bestämda formen av n 1 (t. ex. *huse* 'huset') i sin ändelse sammanfaller med f 1 (t. ex. *nale* 'nålen'). Alltså: Av formen kan man ej avgöra, om orden *bütne*, *grinde*, *mælike* äro feminina el. neutra. — Flexionsuppgifterna hos Vendell äro, som Danell påpekat (Nu s. 9), alltför knapphändiga, emedan endast formerna i obest. sg. och obest. pl. anföras.

Jag anför därför utan vidare kommentarer några valda ex., där genus uppgivits annorlunda än hos Vendell: *bæihl* f 2 (*æin bæihl* 'ett betsel'); *blæse blæsen blæsiar blæsia* = (människans el. djurens) 'panna' (jfr FrV *bläs* "kortstavigt", uppges vara utan pl. och betyda 'bläs' i hela Estl.) *bom-ull* liksom *ull* n 1 (*fint ull* 'fin ull'); *bur* n 1 (*æit bur* 'en (fågel)bur'); *brænn-tond'r* f 2 'tunder' (obs. best. form: *tondra* "tundran"); *fært* n 1 (*mæ hlit fært* 'med slik fart'; *ænt sæjær ja hlikær fært*, *ænt* 'inte säger jag "sliker fart", inte'); *is-kall* f 2 'upptornad drivis' (jfr ÖO *kall* svagt mask.: **kalle*); *klon* f 2, alltså pl. *klonar* 'klor'; *siært-kramp* f 2 'hjärtkramp' (jfr FrV *kramp* m.); *mærg* f 2 (*mærga jær in e bæine*; *hann æ go* 'mårgen är inne i benet; hon är god').

Det n. v. tillståndet måste ofta sägas vara oursprungligt.

VI. Felaktig ljudanalys o. d.

Inom denna avdelning äro avvikelserna talrika. Jag anför uppslagsord samt resultatet av min utfrågning, hvarpå Vendells uppgift följer inom parentes (enl. FrV el. ÖO).

Arbetare *årbetar* (FrV *årbetar*¹); **brunns-vind** *brønns-vind* f 1 'vippstång' i hissanordningen vid brunnen (ÖO *brunsving* stn.); ***bläddra** s., *blædær* f 2 'bläsa' (ex. brännbläsa, FrV *blædær*, ÖO *pisblædær*²); ***bok-lock** *bok-lock*, -*løke* n 1a 'bokpärm' (ÖO *bok-lok*); **brand** *brænd* m 1 'eldbrand' (FrV *brønd*, d. v. s. **brönd*); **brottas** *brøtas* (FrV *brotas*, d. v. s. **brätas*); **bullra** *bulld'r*

¹ *r*, som (enl. FrV) skulle betyda uvulart "rullande" *r* (d. v. s. skorrat *r*?) har måhända förekommit som talfel hos någon av V:s sagesmän. Jag har aldrig hört ljudet *r* i dagövenskan lika litet som i estniskan.

² Ljudet *d* (= *th* i engl. *this*) förekommer inte alls i esv, möjl. på Runö. Ändringen i presensändelser fr. -*ær* i FrV till -*är* i ÖO är synnerligen välbetänkt.

(om åskan, FrV *búldar*; men jfr *skúld*, subst. 'skuld'); **dränka** av, supin. *ā-dræmft* (FrV *dräykt*); **dåraktig** (ordet tycks nu ej vara bekant; fr. bibelspråk¹? I hvarje fall är formen *dårahtin* i FrV omöjlig, ty **-kt-** motsvaras i dsv av **-ft-**); **annorledes** *ales* 'eljes; annorlunda' (ÖO **ellas ālas*, eller också avses **ellers ællars*); ty. *esel esel* m 'åсна' (*æn esel, sasom æiken ska en vara* 'en åsna, likadan som hästen lär han vara'. — FrV, upprepad av Wessman: *él*. — Jfr däremot att 'slå' heter *hla*): ***flöd-vatten** *flœu-vātn* n 1 'översvämmande vatten på flatmark el. is' (ÖO: [**flyg-j-vatten** **flug- fluvatn*; artikeln bör helt utgå, jfr ÖO **flödvatten*); ÖO **främmande-lands** *frāmanlānds*; artikeln bör helt utgå, jfr ex. 1932: *æn frāmmande lands mānn*; däremot t. ex. Nuckö: *lānd*): **fäll** *fāld* (på tyg t. ex.; FrV *fād*, ÖO *fāl*, båda lika oriktiga. Jfr verbet: *ja fāldar kle* 'jag fällar tyget'); ***fölka** *fælk* f 2 'surnade mjölkrester i kärle som få stå' (ÖO *fōlk* 'surmjölk'; obs. att *ø-* ljud helt saknas i dsv); ***förr** *fōre* *færr* *fēre* 'förrän' (ÖO *ferfer*); **galeas** *gālias* (FrV *galiās*); **gäl** *gæil* (fullt tydligt 1; ÖO *gāil*²); ***golv-revel** *gōlo-rævæl* f 2 'stock som bär golvbräderna' (ÖO *golwævæl* stm.); **grep-horn** *græip-hoŋ* 'ett av grepens två horn' (ÖO *grāiphon*); **griffel** [estn. *krihvel*] *griffæl* el. *kriffæl* m 1 (FrV *grifæl*); **hal** adj., *halan, hal, hat* (FrV *hālær* oriktigt; efter 1 och *r* har ett adj. i mask. ändelsen *-an* på Dagö, eljes *-ær*); [**i]hjäl** *hel* 'ihjäl' (sällan belagt, jfr Gsvby *slæ chiæt*; ÖO *hiēl* Da, *hiūl* 1. *hiōl* Gsv); **häri från** *hérfram* (FrV *hérfrān*); ***hängla** *hægg'l* f 2 (på halmtak; FrV *hæggāl*); ***ika** *ik* f 2 'ekorre' (el. *ik-katt* 'd:o'; ÖO *ið* stf.); **is-lagg** *is-lagg* n 1 (ex. *kæ e ræm-nar æ san frusær, san blir e is-lagg* 'Om det regnar och sen fryser, så blir det islagg'; FrV *ilagg* 'isslagg'); ***kringel** *kriggæl* m 1 (ex. *kriggæln jær gōær jæta* 'kringlan är goder att äta'; FrV *kriggāl* f); **kyrko-bonde** *kirke-bōnd* 'bonde på prästgårdsjord' (kallas oftare *kirkevæls-bōnd* 'kyrkoväldesbonde'; FrV *kirkiu-bōnd*); estn. **lood** *lād* n 1 (FrV *lō*, d. v. s. *lo*); ***ludet-bär** *lūde-bær, -bære* n 1 b 'måbär' enl. VII (ÖO *lūdibær* stn.); **lås-lapp** *læs-lapp* m 1 'låsskylt' (FrV *lāllapp*; riktig är däremot impf. *lapp* 'slapp' av 'slippa'); **läsa** [**läsa**] *læs læsær læst* 'läsa' [finns i FrV, där temat oriktigt uppges till *læs læst*, men tycks saknas i ÖO.

¹ Vendell använde bl. a. den metoden, att sagesmannen fick "översätta" partier ur bibeln till dialekt.

² V: s uppgift behöver väl icke vara oriktig; tvärtom väntar man knappast 1,

Jfr däremot *läsa læst* 'läsa, läste (i bok)']; ***lätt-sinnig** *lætt-sin-na'tr* a. 'svagsint' (Wessman: *letsinat* Gsv, *lætsina* Da, det sistn. belägget enl. FrV; även felaktigt översatt med 'lättsinnig'); ***mellan-hälvd**? *mīla-hæd* n 1 'mellangärde' (även kallat *mīla-go'lv* n 1; ÖO *mīlahæd*); **må** obetonat, *ma* (ex. *he ma da sinas* 'det spörs'; detta talesätt måtte vara upphovet till artikeln ***mätta** i ÖO, som helt bör utgå); ***mäla** *mel* sv 1 'mäta' (ÖO *mel* Da, *mīl* Gsv, båda lika oriktiga); ***människo-barn** *mænske-ban* n 1 (ÖO *mäniskibān*); **natt** + estn. **kortel** *nat-kort'l* 'nattkvarter' (FrV *notkottër*); ***njöka** *njeuk* sv 1 'jama' (FrV har riktig uppgift fr. Dagö, Wessman — ur hvilken källa? — oriktigt diftongen -au- i st. f. -eu- fr. Gsvby); **nåls-öga** *nāls-œu* f 2 (FrV *nola-œu*, en form som skulle innebära att ordet 'nål' vore gammalt kortstavigt); ***nål-nål** *nel-næl* f 1 'stoppnål' (kallas på Dagö även *stornåle* i mots. mot *lihl-nåle* 'synålen', Gsvby *njel-næl*; ÖO ***nästle-nål**? — jfr dock art. ***nåla** i ÖO — *nijæλ-nāl* Gsv, *nēλnāl* Da Gsv stm. 1 Da l. stf. 1 Gsv Stoppnål. Av hela art. är inte mera rätt än sista genusuppgiften o. översättn.); ***orm-hogg** *arm-hægg* n 1 'ormbett' (FrV *orm-hugg*, d. v. s. -hogg; inf. 'hugga' heter däremot *hogg*); estn. **ropp** a. + svensk adj.-änd., *roppat* 'smutsig' (hos Wessman ur obekant källa: ***o-roppot** *oropat* adj. hvilket också skulle betyda 'snuskig'. Hela artikeln bör utgå).

VII. Fullständigt obekanta ord.

Denna avdelning är överraskande stor. Hellre än att enbart räkna upp en massa exempel, skall jag försöka gruppera en del ord hos Vendell, som jag alltså nu icke återfunnit på Dagö. Jag utgår då från den förklaring till ordens uteblivande, som trängt sig på mig eller som jag tyckt mig våga framställa. Gång på gång har jag måst göra mig den frågan: Hur har Vendell kunnat uppge ett dylikt ord, en dylik form från Dagö? Många av mina försök att besvara denna fråga kunna även tillämpas vid förklaringen av oriktigheter hos en del ord, som tidigare behandlats i denna uppsats. Följande notiser betraktar jag som ett försök eller som ett diskussionsinlägg.

VII A. Orden finnas eljes i esv men ej i dsv el. gsv.

Vendell kände otvivelaktigt till andra esv områden bättre än dsv, och han synes ofta ha trott sig i dsv finna ett ord, som varit honom välkänt och mycket brukat i t. ex. nuckömalet.

Ibland inskränker sig hans generalisering till något enstaka ljud i ordet, men detta belyser ofta fullt klart hans svaghet att höra just hvad han väntat sig få höra. Hvem har inte gjort likadant?

bast (av linden). FrV uppger ordet fr. hela Estl. — Linden är mycket sällsynt på Dagö; hon kallas *bæske-træ* eller *bæskia*, hvilket kanske kan vara en förvanskning av **bæstia*. Bastrep har jag aldrig sett på Dagö men väl annorstädes bland esv.

blöt-väder. ÖO **blåt-väder blütvær* stn. 'töväder'. Da Nu O (jfr artikeln **blötväder** i ÖO). Uttalet *vær* är omöjligt som dsv, finns däremot i Nu. — På Dagö uppges *bleutt væder* 'töväder' (= 2 ord). Obs. att en diftong i första ledet av ett sammansatt ord undergår diverse förändringar t. ex. i Nuckömålet (Danell Nu s. 214 f.).

by-lag har FrV visserligen belagt endast fr. D i formen *bilåg* n. Jfr emellertid Danell anf.st. *bī ~ be-læ*¹. I dsv borde det heta **bæ-lā*, men jag lyckades ej få höra ordet. F. ö. är sammanhållningen inom Svenskbyn rätt dålig.

***dad** = 'pappa'. Denna smeknamnsform är fullkomligt okänd för de sista dagövenskarna, så vanlig den eljes än må vara i esv.

dal. FrV *dål* uppges för hela området men är i hvarje fall nu okänt i dsv. F. ö. finns det knappast några dalar på Dagö.

dimma liksom **dimmig**. FrV upptar dessa ord fr. hela Estl. På Dagö heter det *tikæn*, *tiknat* 'töcken, töcknig', ingenting annat. (De två sista ex. borde måhända sättas på avd. VII B nedan.)

gatt = hål. Ordet — okänt på Dagö och i Gsvby — är eljes vanligt i esv. Jfr t. ex. de många sammansättningarna i ÖO under **gat*, hvilka, som man kan vänta, lokalisera sig till det övriga esv området el. Finl. Ordet **skorstensgatt** uppges dock även för D Gsv, där jag emellertid aldrig hört det.

[?gorlig] ÖO **gälle goli* adv. 'redan' DNORW (jfr Danell Nu s. 28). Saknas fullständigt i dsv-gsv, ehuru mycket vanligt på andra håll.

Gotland. FrV uppger *Guttland* (d. v. s. långt å) från DNO. 'Land' heter *lånd* på de två sistn. ställena men inte på Dagö. Det hela är f. ö. suspekt på grund av den gamla vanliga felsammanställningen med 'god, gott' (*gō, gutt*). På Dagö säger man Gotland som vi. "Far sa också Gotland", tillägger LB.

¹ Det saknas inte ex. på att en ortsuppgift för en ordform i FrV har ersatts av en annan i ÖO.

ÖO **kvikne (?) -Bengt** *kwikunbänt* 'vårdagjämningsdagen' uppges även fr. Dagö. Mina sagesmän tyckas ej känna till ordet; i hvarje fall finns inte ljudförbindelsen *kv-* i dsv, ej heller vokalen *u = o* såsom stödvokal framför *n*. Det borde ha hetat **kvikaen*-. Exemplet kunde också placeras i avd. VII D nedan.

ÖO ***nanna**, ***nänna** *nan* DGNORW, *nän* DGN 'mor, mamma' (i barnspr.) — Saknas fullständigt i dsv-gsv.

ÖO ***man** *man* 'men'. — Finns på Nuckö och Ormsö men heter på Dagö *bära*; i gsv, som står närmare rspr, heter det *mæn*.

VII B. Ordet förefaller vara riksspråkligt el. litterärt.

En hel del av dessa exempel saknas i ÖO, som ju inte upptar "högsvenska" ord, om de ansetts ha samma betydelse i dial. som i rspr. Man bör observera, att Vendell säkert gjorde en del av sin utfrågning efter alfabetisk frågelista, troligen kompletterad med (alfabetisk?) lista över ord, som han tidigare funnit i andra esv mål.

[**allestädes**] FrV *allstæds*. — Man säger däremot *all stæll* 'på alla ställen'. Jfr uttrycken *ænt iæg stæll* 'ingenstädes'; *næsstæll* 'någonstädes'.

[**barnslig**] FrV *bånllin* adj. m., *bånlli* f. och n. — Man säger: *Var ænt så bæn* (eller *bæne*) 'Var inte så barn(et)!'.

[**bila**] FrV *bil* pl. *bilar* f. uppges fr. hela Estl. — På Dagö säges: *riss-iks* f 2 'ryssyxa'.

[**brott**] FrV *brott*. — Rspr?

[***bränn-jord**] FrV *bränniöd* 'svedjeland'. Endast D. — Metoden lika väl som ordet tycks obekant.

[ÖO ***bög I**] *böu(v)* stm. 1 'ring'; jämföres med västnord. *bougr* m. — Ordet saknas i FrV. Efter dess utgivande var Vendell ej på Dagö. Sagesman? — Obs. V:s ivriga beundran för fornspråket. — Fingerring kallas *riæg* m 1; armringar har man aldrig haft på D.

[**daglig**] FrV *dáglin*. Jfr Fader vår och observera V:s metod att låta sagesmännen "översätta" bibeltext till dial. — Ingen av dagösvenskarna nu kan läsa Fader vår annat än på estn.; på tal om bönens innehåll säger MO *da-brē* "dag-bröd", hvilket synbarligen inte är att betrakta som ett verkligt ord i lexikalisk mening.

[dämma] FrV *dämm.* — LB säger *Dom gæra vātne fast, dom dæmp á e* 'de få vattnet att stanna; de "dämpa av" det'.

[evig, evighet] FrV *évigar, évighét.* — Redan ljudskicket (-*hæt* för -*hæit*; *g* kvarstående) visar att ordet är rent riksspråkligt. — Man säger: *all tījær* 'alltid' e. d.

[fast] FrV *fast* 'fastän'. — Har aldrig hört ordet.

[fatta, *fattande, fattas] FrV *fota* etc. — Framsuggererat av V.? — Det är just påfallande, att verbet 'fatta(s)' likaväl som 'sakna(s)' inte finns i dsv.

[finna] FrV *finn.* — Obs. att impf. pl. (som nu inte finns ett spår av i något verb i dsv) uppges vara kortstavigt och heta *funu* (d. v. s. *fōno*), liksom supin. *funi* (= *fōni*)! — Uttryckes med 'hitta': *hitt*, pres. *ja hittær*, impf. *ja hitt*, sup. *ja har hitte*.

[frukt] FrV *früft* m. — Ordet obekant.

[förfäder] FrV *ferfédær.* — D:o.

[galge] FrV *galg*, hela Estl. — Min sagesman känner ej ordet, men tillägger: *Tom som ha gjort ill, tom dræas opp e kåken, sa var far* 'Dom som ha gjort ont, dom dragas upp (stäl-las, hängas?) i kåken, sa vår far' (lågtyska *kāk* m. 'Schandpfal, Pranger' enl. Schiller-Lübben).

[gjuta] FrV *giút*; heter i dsv *væll vællær vællt* "välla".

[heder, hedra] FrV *hédær* m., *hédær* inf. uppges fr. DG, men återfinnes ej. Ordet borde väl f. ö. ha diftong; jfr Färö, Gotl.: *haidur*. När jag försöker med "Hedra din fader etc.", omstuvat till "*Hed'r tinn far æ tin mor*", så svarar LB: "*Känn her ja nu mæiær min far æ mor? Tom æ in e kirke-går'n*" = 'Hvar hör jag nu mer min far. o. mor? Dom ligga på kyrkogården!' Denna frågemetod är f. ö. felaktig. LB har läst katekesen på estniska, och jag borde därför ha bett henne säga hvad, som står i fjärde budordet.

[hemman] FrV *häimand* DW. — Ordet är något suspekt, dels emedan bönderna i Svenskbyn ej haft egna hemman utan varit prästgårdsbönder, dels emedan jorden förr beräknats i s. k. haketal. (Jfr t. ex. P. Johanssen Siedlung und Agrarwesen der Esten in Mittelalter. *Verhandl. d. Gelehrten Estn. Gesellsch.* Bd. 23, Dorpat 1925.) På Rågö finns emellertid sammanställningar som *hæilt hæimand, halft hæimand*.

[högfärdig] FrV *höufædin* D. — Heter aldrig annat än *stor-aften* "storaktig".

[**högtid**] FrV, ÖO *heganti* stm 2. — Ord ur bibeltext? Hvad är ändelsen *-an-* för någonting?

[**mager**] FrV *mágr*. — Vi ha ofta talat om fet och mager — men aldrig har jag hört 'mager' uttryckas med annat än *kraysat* el. *arm*.

[**lag**] *lá* jämte talesättet *ut láen* uppges fr. hela Estl. — Uttryckssättet med *ut* kan inte gälla Dagö, möjligen Rågö (t. ex. *ut búren út* 'ut ur buren'). På D har jag antecknat: *mæne jæra lagers ter* 'männen är församlade där'.

[**kind**] FrV *kinn* f. hela Estl. — En sagesman säger sig ha hört ordet *kinn-bæine* men vet inte rätt hvad det är. Käkbenet kallas *kæpo-bæine* "kæp-benet" (jfr Fårö, Gotl.: *käpan* 'hakan'), hakspetsen kallas *håko-endan*; kinderna åter heta *ansiftena* "ansiktet", och ansiktet *bælete* (utan sammansättningsaccent).

[**i kapp**] ÖO *i káp* Ru Da Nu O Nyland. — Alldeles oriktigt. Det heter *rænn e kæmp* eller *e kæmp'skap* 'ränn i kapp', *tom kæmpas* 'de kämpas (kappas)'. Obs. att även denna väntade ordform av östnordisk karaktär (gentemot den västnordiska formen **kapp**) är upptagen i ÖO under ***kämpas**. Den väntade formen har V. givetvis fått spontant, formen med **-pp-** har han väl suggererat fram.

[ÖO ***hadda**] *had* svf. 'järnbeslag på grytkantens inre sida' Ru Da. — Mina sagesmän förstå inte ordet. — Fornspråkets lockelse? Isl. **hadda**, f.?

VII C. Ordet förefaller vara tillfälligt estn. lån.

Här är icke fråga om ordets ursprungliga härstamning. Estn. lån betyder, att ordet kommit via estn. til dsv.

[**harpa**] FrV *arp* f. — Obs. att uddljudande *h-* ej uttalas i estn. folkspråk. MO känner hvarken ordet el. saken.

[**dussin**] ÖO anför flera underliga former, om hvilka LB yttrar: *Ja sæjær tðlo sticke; æist'n sæjær tðsin* = 'Jag säger 12 st.; esterna säga tosin'.

[ÖO ***glansa**] *glants* sv. vb. 'glänsa'. — Förnekas; dsv säger *glænts* sv vb. men "*æist'n sæjær klantsip*" = 'externa säga klantip (det glänsar)'.

[estn. **kari**] FrV Wessm. *kære* st f 1 DNORW 'boskaps-hjord'. — Brukas inte på Dagö men finns i sammansättningen *käre-ho* n 1 'herrgård utan manbyggnad' (endast med ekonomi-byggnader) = ty. Nebengut, motsatsen till sätesgård.

[**pastor**] FrV *pastór* m. DGNORW. — Man säger aldrig annat än *præst'n* eller *kirke-hærr'n*.

[**estn. juttuma**] FrV *iutt* sv 1 'berätta, prata' DGNORW (upprepas av Wessman); saknas helt i dsv-gsv.

VII D. Ljudskicket hos VII stämmer ej med dial.

Jfr avd. VI ovan, i hvilka exempel man dock kan se, att V. hört samma ord, som man får höra nu.

[**avundsjuk**] ÖO *avindsiiuk-*, men FrV *åantsiūkær*. — Heter på både dsv och gsv *āan-siūkær*. Verbet 'avundas' finns ej.

[**droppa**] FrV *drüpp* sv 1 DGNO. — Heter *drūp* 'drypa', pres. *drūpær*, impf. *drøup*, sup. *drūpe*.

[**ÖO däruppå** etc.] I artikeln upptas fr. Dagö *täruba* [= *lmalf tæróba*] samt *tärup*, båda i betydelsen 'dock, likväl'. — Det är två olika ord, och de ha i dsv o. gsv icke denna betydelse (i motsats mot förhållandet i andra esv mål). 1. **därpå** *ter-på* (lokalt); 2. **därrupe** *ter-ópp* (formen *öpa* — eljes vanlig — är fullständigt okänd i dsv-gsv, jfr avd. VII A). — Betydelsen 'likväl, i alla fall' uttryckes i dsv-gsv genom *tæfre* "därföre".

[**ÖO *fetas**] *fetas* sv 1. — Hur kan detta stämma med att 'fet' heter *fæitær* adj. och att 'fett' heter *fæit* m 1?

[**Hapsal**] FrV uppger *håpsal* G. 1. *håpsul* D. 1. *håsul* DNORW. — Formerna nr 2 och 3 äro oriktiga hvad Dagö beträffar; det heter *Håpsal*. Hvad angår belägget fr. Gsvby, så må man fråga sig: Hur kunde man vid V:s besök 100 år efter utvandringen känna namnet på den lilla estländska staden? — Vid hemkomsten 1929 träffade jag ingen enda, som visste hvad Hapsal var¹.

[**knekt**] FrV *knäht* (i kortspel) måste heta **knæft*, om man inte i stället säger *sáldat'n* (jfr ry.).

[**lock**] FrV *lukk* (d. v. s. *lock*) 'hårlock' uppges fr. hela Estl. — Dsv-gsv *lock* m 1. Jfr avd. VII A.

VII E. Ordet synes vara (vid skrivbordet?) felaktigt lösgjort ur en sammansättning e. d.

[**bår**] ÖO **bor* *bor* stf. 1 'bår' tycks vara lösgjort ur smsättn. **dödbår**, hvilket på Dagö anges heta *dåbor* 'likbår', en fullständigt gåtfull form. Själva saken tycks inte heller vara bekant.

¹ Så vitt jag vet, har ingen gsvbybo utom pastor Hoas (år 1902 samt 1921—22) varit vid Östersjön sedan 1782 med undantag för två bönder, som i Riga (1911 el. 1912) hämtade en avelstjur från Sverige.

[**del**a] FrV *dail* sv. vb. 1 tycks vara medtaget därför att subst. 'del' finns. Verbet uttryckes med *bēt* 'beta sönder, dela upp'; men jfr *kvar mann fær sinn dæil* 'hvar man får sin del'.

[**dröm**] FrV *dræm* m. uppges fr. D. Om substantivet funnes, borde det väl heta **drēm*; verbet heter *drēm* 'drömma'; pres. *drēmær*, impf. *drēmft*. (Ordet visar väl genom vokalen *e* = rspr *ö*, att det icke är ursprungligt dial. utan lån fr. rspr.; jfr diftongen i äldre gotl. *draum* 'dröm' men inf. *draima* 'drömma'.)

VII F. Saken är okänd el. har annat namn
än V. uppger.

Lägg märke till hur dessa ord vanligen äro belagda över hela el. nästan hela esv området. Jfr även avd. VII B.

brandstake. FrV *brondstoka*, pl, -*stokar*, m. översättes med brandstake, ÖÖ: eldgaffel. — Ordet bekräftas: *brän(d)-stāka* m 3, hvilken beskrives som en käpp, c. 1½ m. lång, att röra i den öppna elden med; hade intet järn på ändan. Något exemplar har jag aldrig sett på Dagö. Är det verkligen frågan om ett redskap i egentlig mening?

[***bro-ände**] FrV *bróénd* m. DGNORW uppges betyda 'brohuvud'. Dsv *bro* f 1 betyder 'landsväg', underhållen genom grusning. 'Bro' heter *stromm* f 2 (jfr estn. *trum*), aldrig *drumb* (FrV).

[***bröllops-far**] *brulöpsfår* ut. pl., m. Brudens fader. Uppgiften upprepas i ÖÖ.

Då jag frågade efter denna glosa, tänkte MO först på *gālman* "gammalmannen" (jfr ovan s. 147); sedan sade hon: "*He ma våra brölöps-far, som gær att sonn bröløup*" = 'br., det måtte då vara han som gör bröllop åt sonen'. Glosan är synbarligen icke någon regelrätt bröllopsterm; snarast är den tillfälligt bildad och bör enligt min mening helt utgå. Märk även, hvilken konstig ordagrann betydelse ordet skulle ha.

[**dill**] FrV *dill* f. DGNORW. Växten är bekant för MO, men hon kallar den med estn. namnet *tillid*, pl.

[**domare**] FrV *dómar* m 2 DGNOW. — Ordet tycks nu vara helt okänt; man säger *ræts-hærr'n dēmær dōm* 'rättsherrn dömer dom'. Jfr avd. VII E.

[**dop**] FrV *dóp* n DGNORW. — Man säger aldrig annat än kristna'. Jfr avd. VII B.

[**hacka** subst.] FrV *hakk* f., hela området. — Resultatet av utfrågningen förtjänar anföras i sin helhet. LB: "*Ka jær sann hacka? Ja har ænt hæve inga hack.*" (= Hvad är då en hacka? Jag har aldrig haft någon hacka.) MO begriper inte alls hvad jag menar. LB:s bror Anders: "*Ja hackar kvænn-stæinar mæ picka.*" (= Jag hackar kvarnstenar med pickan.) System Anna: "*Ja hackar flondrar mæ liüstra. Ænt hackar ja jörde, ænt!*" (= Jag hackar flundror med ljustret. Inte hackar jag jorden, inte!).

[Wessman: fi. **haapio**; jfr FrV *hóp*, *håp*] ÖO *hop* Da stm. 'ekstock'. (Andra belägg Ru, Nu, Oö.) — Jag har aldrig hört ordet i dsv och aldrig på Dagö sett någon "eka" (flatbottnad båt) el. "ekstock" (av en stock?). MO har hört, att sådana båtar skall finnas i insjöar men inte på Dagö.

[**hök**] FrV *höuk* DG. — Just då LB och jag kom ner till åkrarna, fick jag se en hök och sade instinktivt: "*Sir de høuken, Lisa?*" Men hon förstod inte utan frågade: "*Jær'e göuken?*" — Fågeln heter nämligen *spæriugen*.

[**karl**, ***kyrkokarl**, **kyrkpung**] FrV *kár* pl. *karar* [!], m. DGNORW 'karl'; FrV *kirke-kár*, pl. *-kárar* N, *-karar* D [!], m. 'kyrkstöt, som ringer, tänder ljus, stänger bänkar, läser dörrar m. m.'; ÖO *kirkpugg* stm 1 'kyrkohäv' Da Nu O Rg Wp.

De tre orden bilda ett komplex av riktiga och oriktiga uppgifter. Jag meddelar här resultatet av min utfrågning.

1. **karl** *kår -n -ar -a* m 1 'man'. Egentligen inget levande ord i dial.: Anders Bäckman säger, att han hört NT begagna det. System Anna åter påstår sig ha hört mor säga *æn gamlan kar*. Själva bruka de icke ordet utan säga *mann*.

2. ***kyrko-man** *kirke-mann* m 2; ex. *Kirke-mann gi mæ kirke-poggen fram ænn stol e æn* 'kyrkomannen gick med kyrkopungen (= håven) från den ena bänken till den andra'. *Kæstarn jær sæle, æ kirke-mann jær sæle; han hlær klockana, sopar kirkja æ gær liüs-pipana ræinar* 'Köstarn [= klockarn] är själv [= en sak], och kyrkomannen är en annan sak; han [= denne] slår klockorna [= ringer], sopar kyrkan och gör ljuspiporna [= kyrk-kronorna] rena.'

3. **kyrko-pung** *kirke-pogg* m 1 'kyrkhäv'. Obs. bindevokalen *-e-*, som inte kan saknas. — Den för en rikssvensk egendomliga kvantitetsbeteckningen i Vendells *kirkpugg* är visserligen något nyckfull, men inte oförklarlig. Saken fordrar större utrymme,

och jag hänvisar till en uppsats i Per Söderbäcks snart utkommande rågöbok, där jag framlagt min syn på dessa kvantitetsfrågor i esv.

[***koppar-mask**, äv. **koppar-orm**] FrV *kuparmakk*, *kuparorm*, hela Estl. — Man svarar mig vid utfrågning: "Ve kall *middas-hio*" — 'Vi kalla [den för] middagshuvud.' — Jag frågar, hur de förstå, då jag säger *köpar-mack*. — Jo, *macken* är ju ormen; och *middas-hio* är en mack, som ser ut som koppar.

[**kudde**] FrV *kodd* m. DNORW översattes 1. kudde, 2. bolster. — NT har aldrig hört ordet i dsv-gsv. 'Kudde' heter *dīn* f 2 'dyna', 'bolster' heter *onde-sæck* "under-säck", hvilket bra nog antyder hurudant 'bolstret' är.

[**nyst-sked**] ÖO *nīstskäij* f 1 'slända'. — Man frågar sig, hur en slända skulle, i hvilket språk som helst, kunna kallas "nyst-sked". Mina kvinnliga meddelare ha hört talas om föremålet: man lär kunna spinna så i Ryssland, mena de, men de veta inget namn på redskapet. Ej heller bekant i Gsvby.

VII G. Ord, som saknas i dsv men finnas i gsv.

Av speciellt intresse kan det vara att lägga märke till huru i denna grupp åtskilliga ord äro tydligt dialektala, så att man måste förutsätta, att orden varit levande vid utvandringen 1781 till Gsvby. Å andra sidan visa de sig nu saknas i dsv, ja, vara fullständigt obegripliga för de sista dagösvenskarna. Eftersom dessa dock voro åtminstone i 10—20-årsåldern vid Vendells besök, så förefaller det, som om V:s belägg av dem från Dagö kunna vara generaliseringar i likhet med ord i grupperna VII A och B. Jag meddelar mina belägg fr. Gsvby.

Alldeles *all-dæiles* 'alls' Gsv, ex. *all-dæiles ænt* 'alls inte'. — **bygg-virke** *bigge-værke* n 2 'byggnadsvirke' Gsv. (ang. bindvokalen -e-, jfr fsv *byggia*). — **Greis** [**Gregorius**] *Græis* uppges av FrV fr. DGRW såsom dels förnamn, dels hemmansnamn, gårdsnamn). På Dagö förekommer det nu endast som familjenamn; i Gsvby som dopnamn. — **kik-hosta** *kīk'n-hōst* f 2 Gsv. — **kulen** *kūlendar kūle kūlet* 'kylig, råkall' Gsv. (Ordet uppges: ÖO ha långt *u* och betyda 'rank'!) — **list** *līst* f 1 Gsv. — **listig** *liste* el. *listat* Gsv (FrV har formerna *listin* DO el. *listindær*; dessa adj.-avledningar kunna användas om hvarandra i samma adj.). — ***minne** *minne*, trol. n 2; ordet är belagt i Gsv i ortnamnen

Ēst'r minne och *Væst'r minne* 'Öster' resp. 'Väster minne'¹⁾ (jfr Åminne), namn på ett par smala vattenpassager som framträda vid lågvatten i Dnjepr (ÖO uppger *min* från hela Estl. samt Pyttis i östra Nyland och norra Vasa län; fråga är väl, om V. inte har extraherat substantivet ur ortnamn). — ry. **monastir** *mánast'r* oböjl. subst. Gsv 'kloster' el. vanl. 'Klostret', d. v. s. det grek.-kat. kloster, som låg närmast Gsvby. (På Dagö begriper man inte, hvad jag menar, men FrV uppger belägg fr. DGNORW.) — **nedan-** *nĕa-* (i smnsatta ord) Gsv, ex. *Nĕa-ligja* "Nedan-linjan", en gata i Gsvby, *nĕa-sī* f 2 'undersida' (ÖO **ned** uppger oriktigt *nea* såsom en komparativ och översätter **nedansida** med 2. 'avigsida', hvilket emellertid heter *ĕat-sī* "avot-sida").

VII H. Obekräftade ord hos V, hvilkas förekomst är särskilt svårbegriplig.

Antalet ord inom denna grupp är nästan lika stort som hela avd. I: ord hos V, som bekräftats. Jag gör ett urval.

ÖO ***aftans-råde** *aftasrua* svm. (Fornspråklig suggestion? — Kallas *kvælls-skær* f 2 "kvällsskära".) — ÖO ***avvända** *āvōvānd* 'avvänja'. (Vbt 'vända' heter *vēnd*; 'av' heter *ā*; rspr-suggestion? Uttryckes så: *Ja læiær bane ūta di* 'jag lämnar barnet utan di'.) — ÖO ***bak-efterst** *bāetast* Da Gsv 'bakerst, efterst'. (Finns hvarken i dsv el. gsv, medan däremot *bait* < *bākætt* '(bak)efter' är mycket vanligt. Felaktig analys av fonem? Hvad menas f. ö. med accenttecknet?) — ÖO ***barmhet** *barmhāit* stf. (Ordet är säkerligen bibliskt, och den underliga formen är väl ett tecken på att ordet egentligen inte på V:s tid tillhörde målet. Jfr att NT år 1933 antecknade frasen *fēre barmens skuld* 'för barmhärthighets skull'.) — ÖO ***brukne** *brukn* stn. 'bruk, plägsed'. (Man känns ej vid uttrycket utan säger *æt hlit bruk* 'ett slikt bruk'.) — FrV *brækast* n. 'brädstapel' (? — *kast* betyder 'låda'!) — FrV *botkvarw* 'båtvarf' (! — Eftersom ordet (skepps-) varv är lånord, jfr holl. **werf**, så kan det inte gärna finnas med *kv-* i dsv.) — ÖO ***börja** *beriĭa* Gsv, *biriĭa* Da, svf. 'begynnelse' (Framsuggererat? Jfr "I begynnelsen skapade Gud...") — ÖO ***döv-hörd** *dōuĥed* a. 'lomhörd' (!? — Felanalys av fonem?) —

¹ Accentförhållandena i ett sådant namn göra det svårt att med full visshet avgöra den viktiga frågan, huruvida man bör uppfatta uttrycket som två ord eller som ett sammansatt: *Ēst'r minne* el. *Ēst'r-minne*.

ÖÖ ***fasa fasa** sv 1 'förskräcka, skrämma' (Belägg fr. D och 3 socknar i Finl. — Framsuggererat? — 'Skrämma' heter *skræcke* i "skräcka av"; 'vara rädd' heter *ræddas*.) — ÖÖ ***fröa frou** sv 1 'äga' (??) — ÖÖ [**förmak**] **förmåg férmåg** stn. 'förstuga' (Belägg endast fr. Dagö. — Fullst. obegripl. Hvilket utrymme skulle avses?) — ÖÖ ***gaddna gadu** stf 1 'gadd' (!?) — FrV [**gömma**] **gäim** DGRW (jfr FrV *gaim* N, *gém* W. — Faktum är att ordet nu saknas fullkomligt i dsv. Man säger: *Ja lat'e skiul-värd, æn ænt ingen skuld si e* 'Jag skylde det, så att ingen skulle se det'.) — ÖÖ ***huvud-ovanverket** **hiü-uavärki** stn. def. 'hjärnan' (*H'e da missa!* 'Det måtte väl vara mössan!' utbrister LB. — Tillfällig skämtsam ordbildning?). — ÖÖ ***hveklig? kükli-** Gsv, **kügli-** Da, adj. 'rank' (??) — ÖÖ **innanvägg inaväg** stf 1 'väggens insida' (Översättningen! — Man säger *in-sia vægge*.) — ÖÖ ***kry, kri** pl. -ar sf. Da Nu Wp, -ir stn StRg 'nötkreatur' (På Dagö säges vanl. *kritrar -ana*, men även *æt kritra* "kreatur".) — ÖÖ ***lor lor** stm 1 Da Gsv Nu O Hi[tis i Egl. Finl.] 'lo, Felis lynx' (På Dagö!?) — ÖÖ ***lunna lun** Ru Da Nu O Rg Wp, svf. 1. kavel, stång: ish sådana, över hvilka man uppdrager eller i sjön utskjuter farkoster, (hlunnr) Ru Estl. m. fl. — 4. Större block på vävstol [belägg fr. Finl.]. (Stocken att rulla båtar på kallas på Dagö *rulln* m 1; för betydelsen 4 finns i dsv-gsv ordet *line* "lynnja", trissa, som förmedlar trampornas rörelser.) — ÖÖ ***lyda lia** oböjl. adj. 'lydig' (Aldrig hört på Dagö; man säger: *han lïds ænt på* 'han hör inte på' = lyder inte). — FrV **mörkna märkn** sv 1 DGO (Framsuggererat med ordlista?) — ÖÖ ***nordenstjärnan** **noðnstjiiæna** Da (Hvadan -en- i ordfogen? Det heter utan tvekan: *nörda-stiæna som ænt rërs* 'som inte rör sig'.) — ÖÖ ***närsent næsämftär** adj. 'närsynt'. (Ordet skulle möjligen kunna betyda 'nersänkt'. — Det heter *ja jær nær-sia*; oböjl. adj.).

Det anförda är blott ett urval, och exemplen äro som synes tagna endast ur den första hälften av alfabetet. Huruvida jag lyckats träffa det rätta i hvarje särskilt fall, måste jag lämna därhän; hvad jag tror mig ha visat, är det synnerligen kännbara behovet av en ny ordbok, icke en reviderad upplaga av den gamla.

*

*

*

Estlandssvenska samlingar i ULMA.

I Landsmålsarkivet i Uppsala (ULMA) förvaras en hel del estlandssvenska folkmåls- och folkminnesuppteckningar, somliga av ganska ansevärt omfång. Här skall lämnas en summarisk översikt därav, hvarvid de olika estlandssvenska orterna få utgöra indelningsgrunden.

D a g ö.

1. Primäranteckningar av Gideon Danell (1922), Tomas Gärdström (1925; se Ormsö) och Nils Tiberger (1923, 1925—27, 1929—34). Register i saklig gruppering finns över större delen av NT:s primäranteckningar samt ett personregister om c. 100 pers. — Elli Herlitz: Dagöexcerpter ur esv ordböcker (1770 bl. 16:o) med primärant. av NT. Jfr ovan s. 148.

2. Fotografier, uppfästa och beskrivna (c. 250 st.). Enkla kopior av kartor 1832 och 1885 över Svenskbyn i Reigi på Dagö.

3. Renskrifter av NT: Anteckningar om dsv:s ljud- och formlära, 1931 (c. 250 bl. 4:o). Svar på frågelistor ang. Uppfostran samt Frieri och bröllop. Ort-, person- och djurnamn. En kortordbok om c. 5000 uppslagsord (se ovan s. 143 f.).

G a m m a l s s v e n s k b y.

1. Primäruppteckningar av NT (1929—1931, senare sporadiskt). — Sakregister. — Elli Herlitz: Gsvby-excerpter ur esv ordböcker (550 bl. 16:o) med primärant. av NT.

2. Brev från Gsvby-bor år 1928—1929 kort före deras överflyttning till Sverige. Brevens äro skrivna på "riksspråk" och innehålla diverse uppgifter angående folktro o. d. — Brev från Kristina Mikaelsson Knutas, född Mutas, innehållande folklivsskildringar, svar på frågelistor o. s. v. Dessa brev äro helt igenom skrivna på gsv; icke blott deras omfång (c. 1500 tätskrivna blad 4:o) utan även deras innehåll är betydande. — Ordtrogna översättningar med noter angående glosor, egenheter i manuskriptet m. m. har av NT framförts från 1929 t. o. m. våren 1935.

3. Diverse personfotografier av äldre och yngre datum samt en samling, tagna av Å. Campbell och NT, illustrerande vissa barnlekar. — Uppteckningar och fonografupptagningar av folkmusik, utförda av fil. kand. Nils Stålberg. — En detaljerad karta över byn och Dnjepr därutänför, ritad i Sverige av Gustav Petersson Utas samt försedd med fullständig ägareförteckning.

4. Manuskript av professor Anton Karlgren till den ordbok över gsv, hvars inledning tryckts i SvLm 1924 (häft. 162). Ordboken och den inledande grammatiken är utgångspunkten för undersökningarna bland gammalsvenskby-borna efter 1929.

N a r g ö.

H. A. Vendell, Ordlista (1881); G. Danell, primäranteckningar (1908, 1922).

N u c k ö o m r å d e t.

1. Primäranteckningar av Danell 1899—1901 samt 1922, 1923 och 1932. — På grundval av sitt primärmaterial har Danell fullbordat ett omfattande ordboksmanuskript över nucköområdet (jfr Nu. s. 8), medan han nyligen avslutat utgivningen av sin avhandlings andra och tredje del: formlära och texter (SvLm band 33, Sthlm 1905—34).

2. Svar på frågelistor om olika sidor av folklivet från E. Bergman (c. 60 bl. 4:o) och Fridolf Isberg (c. 2500 bl. 4:o). Den sistnämndes omfångsrika uppteckningar äro skrivna på riksspråk med benämningarna på föremål, arbeten etc. skrivna på landsmål.

O d e n s h o l m.

Primäranteckningar av Tiberg 1931 samt brev från ön.

O r m s ö.

1. Primäranteckningar av Danell 1900—01, 1922—23.

2. Renskrifter: ord- och namnsamlingar m. m. av Danell och av folkskolläraren Tomas Gärdström, Ormsö. Talrika svar på frågelistor ha jämte liknande meddelanden inlämnats alltsedan 1925 av Gärdström, tillsammans drygt 500 bl. 4:o. — T. G. håller också på med att utarbeta en omfattande ordsamling på lappar i 16:o för ULMA:s ordboksarbetsräkning.

R u n ö.

Primäranteckningar av Danell 1908 och Tiberg 1932.

R å g ö a r n a.

1. Primäranteckningar av Danell 1908 och av Tiberg 1923, 1932—35. — Ordappar (645 bl. 16:o), excerperade av Elli Herlitz

ur P. Söderbäcks samlingar (se nedan) och försedda med kontrollanteckningar av NT. — Mindre fotografisamling av NT (c. 75 monterade och beskrivna blad).

2. Det ojämförligt största materialet av folkloristisk art från detta område utgör rektor Per Söderbäcks samlingar från Rågöarna, hvilka samlingar komma att överlämnas till ULMA. Söderbäck har avslutat manuskriptet till en bred skildring av Rågöarnas kulturförhållanden; dialektmaterialet häruti är genomgående kontrollerat av NT. Söderbäcks arbete belyses av stora samlingar fotografier och renritade bilder.

Förkortningar.

dsv = dagösvenska

esv = estlandssvenska

gsv = gammalsvenskbymål

gotl = gotländska

Färö = färömalet, Gotl.

lmalf = landsmålsalfabetet

m f n = mask., fem., neutr. (flexionskategori anges enligt *Danell* Nuckö-målet s. 20 ff.)

rspr = riksspråk

sv. (st.) vb = svagt (starkt) verb

FrV, ÖO, Wessman se texten s. 141

Danell, Nu. = Nuckömalet (SvLm band 33, Sth 1905—1934)

SvLm = Svenska Landsmål

E. Kirj. = Eesti Kirjandus

Dalin = Ordbok öfver Lv. språket (1850—53)

V = H. A. Vendell 1853—1907

MO = Mare Ogga 1855—1933

LB = Lisa Bäckman 1860—1935

AP = Anna Putting, född Bäckman, f. 1868

Ordförteckning.

Siffrorna hänvisa till sida i uppsatsen. Efter frågetecken anføres uppslagsform ur ÖO el. konstruerad uppslagsform till ord i FrV. (Obs. att svenska registret i FrV ej är fullständigt.) Frågetecknet anger, att ordets existens i dsv är tvivelaktig el. oviss.

? aftans-råde ÖO; 175
 al (fågel) 150
 *alda, alde [ÖO: *alla] 161
 alla ställen, adv. 168
 alldeles 174
 altare 161
 annorledes 165
 *ansikten(a) 170
 arbetare 164
 arm 'mager' 170
 arv [ÖO: *ärv] 150
 avundsjuk 171
 ? av-vända ÖO; 175
 bakefter, -erst 175
 *bake m; 151
 *bank II ÖO; 151
 (?) *barmhet ÖO; 175
 ? barnslig FrV; 168
 ? bast FrV; 167
 *beläte 'ansikte' 170
 bena 151
 betsel 164
 ? bila FrV; 168
 *bisse, -vigg m. m. 156
 *blacknas 151
 bly, svin-bly 150
 *bläddra f; 164
 bläs 164
 ? *blät-väder ÖO; 167
 *bok-lock 164
 bomull 164
 ? boskaps + kari ÖO; 170
 boss-lada 157

*brak 151
 brand 164
 ? brand-stake FrV; 172
 ? brott FrV; 168
 brottas 164
 ? *bro-ände FrV; 172
 ? *brudlöps-far ÖO; 172
 ? *brukne ÖO; 175
 brun f; 150
 *brunns-vind 164
 ? *bräd-kast FrV; 175
 ? *bränn-jord FrV; 168
 *bränn-tundra 150, 164
 bullra 164 f.
 bur 164
 bygg-virke 174
 ? by-lag FrV; 167
 ? båt-varv FrV; 175
 bäck 161
 bär-stock m. m. 158
 ? *bögg ÖO; 168
 ? *börja f. ÖO; 175
 *böss-stol 151
 ? *dad FrV; 167
 ? daglig FrV; 168
 ? dal FrV; 167
 ? dela vb 172
 *dik [estn. tiik] 161
 ? dill FrV; 172
 ? dimma, -ig FrV; 167
 ? *dolla vb, -ig a. ÖO; 161
 ? domare FrV; 172
 ? dop FrV; 172

- drav 151
 ? droppa FrV; 171
 drypa 171
 dränka 165
 dräpa 152
 ? dröm FrV; 172
 dun, -ig 161
 *dunken a; 161
 ? dussin ÖO; 170
 *dvela f. 152
 dymling 154
 dyna 152
 ? dåraktig FrV; 165
 ? d  mma FrV; 169
 d  rp  , d  ruppe etc. 171
 ? *d  d-b  r [*bor]   O; 171
 *d  rr-ovantr  skel 158
 ? *d  v-h  rd   O; 175
 *ekja 'ek' 154
 elds-j  rn 158 f
 elds-st  l m. m. 159
 *ellers 165
 ty. esel 165
 ? evig, -het FrV; 169
 *f  nges-h  r 161
 *fana f; 152, 161
 fart 164
 ? *fasa vb   O; 176
 ? fast 'fast  n' FrV; 169
 ? fatta, -as etc. FrV; 169
 *felande 161
 ? *fetas   O; 171
 ? finna FrV; 169
 *fisk-gorr 159
 fj  der-pinne 152
 *fj  rga (s  dd-) 152 f.
 *flattra m. m. 152
 fl  ck 152
 *fl  d-vatten [  O   ven flyg-, flug-] 165
 fot-v  g 152
 frisk 153
 fru-kost 159
 ? frukt FrV; 169
 *frysa 153
 ? fr  mmande-lands   O; 165
 ? *fr  a   O; 176
 fr  jd, -da sig 154
 y = estn. v  ih 153
 fall, -a 165
 *f  nges-h  r 161
 f  da s. (jfr *  ta, mat) 154
 *f  lka f; 165
 ? f  r-f  der FrV; 169
 ? [f  rmak] *f  rm  g   O; 176
 *f  rr f  re 'f  rr  n' 165
 ? *gaddna   O; 176
 galcas 165
 ? galge FrV; 169
 ? *gat   O; 167
 *getings-bj  ll(a) 153
 *gimra f; 153
 ? gjuta FrV; 169
 glad 155
 ? *glansa   O; 170
 *golv-revel 165
 *golv-t  cke 153
 ? *gorlig 167
 grep, -horn etc. 159, 165
 grepe 159
 griffel 165
 grind 164
 g  l(e) 165
 g  llare m; 153
 *g  rnast 162
 *g  a 153
 *g  ljas 153
 ? g  mma FrV; 176
 fi. haapio, se estn. huup 173
 ? hacka f. FrV; 173
 ? hadda f.   O; 170
 hal 165
 *hand-love 162
 ? harpa, FrV: arp; 170
 *hand-slås m. m. 146 f.
 ? heder s., hedra vb FrV; 169
 ? hemman FrV; 169
 hitta 169
 *hjäl-vård 153
 [i]hjäl 165
 *holk (på kniv) 162
 *hunska (sjukd.) 162
 ? estn. huup m. m. FrV; 173
 hurr-hjäl 162
 hus-m  rke, gårds-m  rke 153
 ? *huvud-ovanverket [-virket ?]   O; 176
 huvud-v  rk 155

- ?*hvann ÖO (ett djur) [se *jord-vända] 169
 ?*hveklig? ÖO; 176
 hytta 153
 hängla f; 165
 här-från 165
 ? högfärdig FrV; 169
 ? högtid FrV, ÖO; 170
 ? hög FrV; 173
 *ika (? ÖO: *id) 165
 ? innan-vägg ÖO; 176
 is-kalla 164
 is-lagg [? ÖO: -slagg]; 165
 ? *jutta vb FrV; 171
 lågty. kâk 169
 ? i kapp [se kämpas] FrV; 170
 ? estn. kari FrV, Wessman; 170
 estn. kark 153
 (?) karl [jfr kyrko-man] 173
 ? kika 'se' FrV;
 (?) *kiken hosta ÖO; 174
 *kill m. 153
 ? kind FrV; 170
 kjortel 159 f.
 klo 164
 *klåde m; 146
 kneka 162
 ? knekt FrV; 171
 *knippa vb 162 f.
 ? *koppa-mask FrV; 174
 *krampa (sjukd.) 164
 *kringel 165
 *kronsig 'mager' 170
 ? krubba FrV; 163
 ? *kry ÖO 'kreatur'! 176
 ? kudde FrV; 174
 ? *kulen ÖO 'rank'! 174
 ? *kvikne (?) -Bengt ÖO; 168
 kvinn-hjon 163
 kyrko-bonde 165
 * *kyrko-karl m. m. 173
 kämpas m. m. [jfr i kapp, FrV] 170
 ?kâp-ben 170
 ? lag n. FrV; 170
 (?) lill-gård 160
 lill-hjulet 163
 *lin-topp 163
 ? list m. m. FrV; 174
 ljus-pipa 153
 lock (hår-) 171
 estn. lood (? lod FrV) 165
 ? *lor (lodjur) ÖO; 176
 *ludet-bär 165
 ? *lunna [se rulle] 176
 ? *lyda adj. ÖO; 176
 låsa 165 f.
 lås-lapp 165
 lärare [se skolmästare] 155
 *lätt-sinnig 166
 ? mager FrV; 170
 estn. malk FrV, Wessman; 160
 ? *man 'men' FrV; 168
 (?) mantel FrV; 163
 med-backe m. m. 154
 *mege 163
 ? *mellan-hälvd[?] m. m. 166
 metall 154
 *middags-huvud (en orm) 174
 mjuk 154
 ? ry. monastyr 175
 morgon 146
 (?) *mynne 174 f.
 ? *mätta [= må då] ÖO; 166
 *mäla 'mäta' 166
 människo-barn 166
 mærg 164
 märka av 155
 mörja m. m. 154
 ? mörkna FrV; 176
 ? *nanna, nänna ÖO; 168
 natt + estn. kortel 166
 ? ned ÖO; 175
 nedan-sida m. m. 175
 *njöka (Wessman); 166
 *nordan-stjärnan [ÖO: ? norden-] 176
 estn. nurk 'vrå' [jfr hörn] 154
 ? *nyst-sked 'slända' ÖO; 174
 *något-ställe [ÖO: ? *någor-ställen] 168
 näl 164
 nâls-öga 166
 ? näckman ÖO; 163
 *näl-näl [ÖO: ? *nästle-]; 166
 ? *när-sent ÖO; 176
 *orm-hogg 166
 ? pastor FrV; 171
 penning 146
 estn. pliit 160

*rock 'kjol' 159
 *roppig [? *o-roppot, Wessman] 166
 rulle 176
 ryss-yxa 168
 rätts-herr 172
 *simma 'vada' 163
 []skjul-vård 176
 *skräcka av 'skrämma' 176
 sol-sten 156
 *spärring 'hök' 173
 pl. *talkor 'skördegille' 160

*trillra f. 163
 estn. strumm 172
 *under-byggare 146
 *vattig adj. 162
 *ögs-brun f. 150

Några namn:

Gotland 167
 Greis 174
 Hapsal 171
 -minne 174

REFERAAT.

Murde- ja rahvaelu-uurimus Eesti rootslaste keskel.

Freudenthal-Vendell'i sõnaraamat idarootsi murretest on juba pikemat aega vajanud asendajat. Upsalas käib töö, et ajajooksul koostada leksikoni neist rahvamurdeist. Hiius on lits. Tiberg aastate kestel hoolega uurinud kohapealsete rootslaste hääldamist ja sõnatagavara. Seejuures on talle selgunud vigade ning eksituste võimalused, mis on sagedased murdekorjamistöödel.

Ta näeb, et sellaste veaallikate avastamisel on omaette väärtus, sellest on nimelt kasu tuleviku uurijale. Ka tahab ta käsitleda oma küsitlusmeetodit, milleta teistel võiks tekkida raskusi vanemate uurijate õieti hindamisel. Eriteadlasele on algkogu esmajoones tähtis seepärast, et ta täiendab ja revideerib vanade sõnaraamatute andmeid. Sääraseid on välja andnud Vendell üksi ja lisana Wessman.

Vigade hulgas nimetab autor esmajoones vale üldistamisi. Algajana kaldus ta ära vahetama Noarootsi murret Hiiu omaga. Kuid see ebakindlus kadus varsti. Teist eksituste võimalust nimetab ta foneemi vaeleanalüüsis. Kuigi mõnd sõna või väljendit kuuldud mitu korda, siiski pole mõistetud ta õiget tähendust.

Autor, süvenemata trükitud sõnamaterjali ja jõudnud Hiiu rootsikeele lähedase tundmiseni, pööras tähelepanu ka Vendell'i materjalile, mis pärit viimase külaskäigust Reiki a. 1877 ja 1879. Teised idarootsi sõnaraamatu autorid pole koostanud kogusid Hiius. Vaba kahekõne ja otseste küsitluste teel on olnud võimalus

luua küllalt mõõduandev kontroll Vendelli töö kohta. Siinkohal kirjeldatakse seda kontrolli ja jaotatakse tema järgi materjal järgmisteks rühmadeks:

1. Sõnad, mille olemasolu Hiius sedastatud.
2. Kindla olemasoluga, kuid märksa harvemalt esinevad sünonüümid.
3. Sõnad, mille tähendus vajaks enam selgust.
4. Valesti tõlgitsetud sõnad.
5. Ebakindlus geenuses.
6. Valesti märgitud häälikud.
7. Sõnad, mis näivad üldse olevat võõrad Hiius.

Viimase rühma sõnu on silmatorkavalt rohkesti. Iga rühma sõnad korraldatakse otsisõnade tähestikulises järjekorras. Et Vendell'i hiiurootsi keel on nii sõnaderohke ja et on sõnu, mida üldse saarel ei esinegi, on osalt seletatav sellega, et ta on langenud ülalnim. vea ohvriks, nimelt: segades teiste eesti-rootsi murretega.

Kuid mõnikord tuleb viga sellestki, et küsitletav on tarvitanud kas piiblist pärit olevaid sõnu või eesti laensõnu. Mõlemaid juhte on Vendell valesti mõistnud ja seepärast tarvitanud ka neid sõnu hiiu-rootsi murdele omastena. Kuid suur osa vigu pole seletatav sel teel ega ka nõnda, et need sõnad oleksid juba surnud peale Vendell'i külaskäiku.

Nõnda on siis eriti vaja uut sõnaraamatut.

ESTICA

A-5572

35037